

Szociáldemokrácia
és államépítés
Magyarország

Szocialista katonák és munkások 1919-ben

Előszó

A Friedrich Ebert Stiftung *Soziale Demokratie and Staatsgründung* című projektje – melynek keretében jelen tanulmány is készült – összehasonlító perspektívában mutatja be, hogy a különböző szociáldemokrata pártok Izlandtól Grúziáig és a Balkántól a Baltikumig milyen szerepet játszottak az első világháborút végét kísérő közép- és kelet-európai összeomlás, majd az azt követő újrarendeződés és államalapítás folyamatában, 1918 és 1921 között. Míg sok európai nemzet emlékezetében – például az államiságukat ekkor visszaszerző lengyelek vagy a Nagy-Románia vágyát ekkor realizáló románok esetében – dicsőséges periódus ez, addig Magyarországon a nemzeti történelem mélypontjaként rögzült ez az időszak, amely közvetlenül megelőzte Trianont.

Mivel a szociáldemokrata politikusok különösen fontos szerepet játszottak az ország vezetésében az 1918–1919-es forradalmak időszakában, napjainkban is sokan őket (Károlyi Mihály és persze a kommunisták mellett) okolják a katasztróféért. Azonban a katasztrófa már korábban bekövetkezett, hiszen az 1890-ben alapított magyarországi szervezett munkáspárt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kormányra kerülését

is csak a világháborús összeomlás tehetette lehetővé. A korlátozott választójognak köszönhetően ugyanis az MSZDP egyetlen képviselőt se tudott küldeni a magyar parlamentbe a dualizmus korában, hiába tüntettek munkások százazrei az általános, egyenlő és titkos választójogért, követeléseiket elutasította a Tisza István nevével fémjelzett konzervatív-liberális politikai elit.

A vereség, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése, a társadalomban felhalmozódott feszültség kirobbanása azonban elsöpörte a régi elitet. A pacifizmus hirdetésével az ország legnépszerűbb politikusává váló Károlyi Mihály és nacionalista párthívei, továbbá baloldali radikális értelmiségiek és szakszervezeti vezetők kerültek a kilátástalan helyzetbe került ország élére, a polgári pártok és a szociáldemokrata munkáspárt instabil koalícióját alkotva. Miközben az ország jelentős részét megszállták az antant jóváhagyásával, és egyre távolabb került a méltányos béke lehetősége, a kormányzat belpolitikailag is kezdett ellehetetlenülni. És bár látszólag egyre nőtt a szociáldemokraták súlya az ország élén, azzal, hogy egy polgári kormányban vállaltak szerepet, csökkent a támogatottságuk a munkások körében, akik közel egyre többen a radikális követeléseket megfogalmazó kommunistákban látták a valódi érdekképviselőtük.

A kül- és belpolitikai válság egyszerre eredményezte azt, hogy a szociáldemokrata párt a csatározások után végül egyesült a kommunista párttal, és 1919. március 21-én kikiáltották a proletárdiktatúrát. A tanulmány a proletárdiktatúrához vezető utat és a Tanácsköztársaság történetét mutatja be, elsősorban afelől nézve, hogy milyen kihívások érték a szociáldemokrata politikusokat, és arra, hogy milyen válaszokat adtak a közép-európai forradalmi hullám közepette. Külön figyelmet szentelve azon intézkedéseknek, amelyek napjainkban is példaadók lehetnének egy, a szélsőséges társadalmi egyenlőtlenségeket felszámolni kívánó politika számára.

Tartalom

1 A munkásegyletektől a milliós tömegpártig – a magyar szociáldemokrácia a kezdetektől 1918-ig.	5
2 A szociáldemokraták az 1918-as polgári demokratikus forradalomban	19
3 Kísérlet a szociáldemokrata program megvalósítására és az „Új Magyarország” felépítésére.	27
4 A „vörös rémből” kormánypárt – A szociáldemokraták a kormányon és a választásokon.	35
5 „Testvérpárt” vagy „ellenpárt” - a szociáldemokraták viszonya a kommunistákhoz.	41
6 Vörös horizontok: az MSZDP nemzetközi kapcsolatai és eredményei	47
Életrajzok	49
Felhasznált irodalom	55
Summaries of the country studies (English)	57

Sakkozó szervezett munkások

1 | A MUNKÁSEGYLETEKTŐL A MILLIÓS TÖMEGPÁRTIG – A MAGYAR SZOCIÁLDEMOKRÁCIA A KEZDETEKTŐL 1918-IG

A magyarországi munkásmozgalom a német mintákat követte, a magyar munkásmozgalmi vezetőkre elsősorban az önszegélyezést hangsúlyozó Ferdinand Lassalle (1825-1864), a revizionista és Budapesten is vendéglőadásokat tartó Eduard Bernstein (1850-1932) és a középutas, centrista Karl Kautsky (1854-1938) eszméi hatottak (Leninről egészen 1917-ig nem is hallottak Magyarországon, és a filozófus Lukács György (1885-1971) is úgy lett 1919-ben a kommunista párt vezető ideológusa, hogy csak a proletárdiktatúra bukása után olvasta el Lenin Állam és forradalom című főművét). A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) 1890-ben alakult meg, bár már léteztek szervezeti előzmények (Általános Munkásegylet – 1868, Nemválasztók Pártja – 1878), az alakuló kongresszusra üdvözlő levelet küldött Friedrich Engels (1820-1895) és Wilhelm Liebknecht (1826-1900) is. A 70. születésnapját éppen akkor ünneplő Engels, aki személyesen nem, csak „szellemileg” tudott ott lenni a kongresszuson, Londonból írva leszögezte:

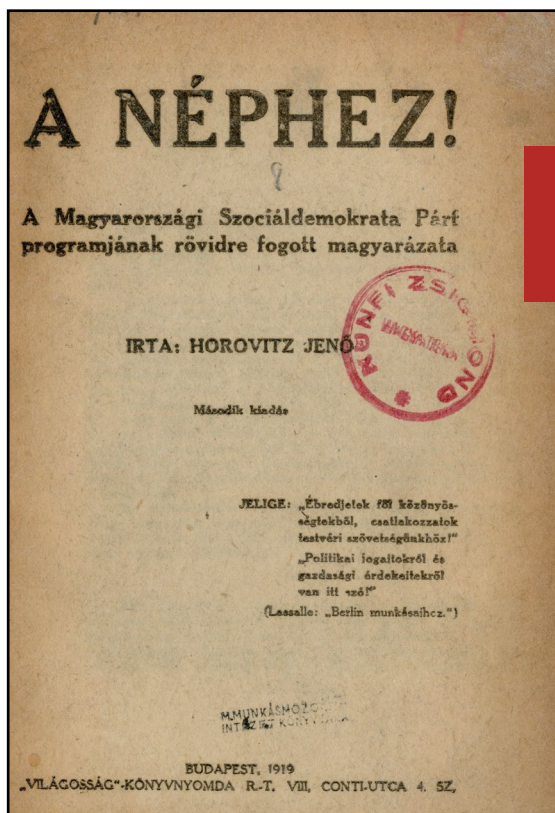
„A Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt létezése újabb bizonyítéka annak, hogy a modern nagyipar nem fészkelheti be magát egy országba sem anélkül, hogy a régi, a tőkeuralom előtti társadalmakat ne revoltálná [forradalmasítaná], s hogy ne csak egy kapitalista osztályt, hanem is proletárságot is ne teremtené és ezzel mindkettőnek osztályharcát, valamint a polgári kapitalista világrend megváltoztatására működő munkáspártot.”

Az MSZDP annak szellemében kezdett politizálni, hogy az 1889-ben létrehozott II. Internacionálé a forradalmi hatalomátvétel helyett már a tömegpárttá válást és a parlamentbe jutást tűzte ki célul a szociáldemokrata pártoknak: ezt a magyar pártnak a Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) erfurti programját mintául vevő 1903-as programjában is megfogalmazták. E szerint az MSZDP a „küzdelmével nem új osztályuralmat vagy kiváltságot akar teremteni, hanem minden osztályt és kiváltságot el akar törölni, s az embereket, nem nem nézve nemzeti, faji, vallási és nemi különbségeket, egyenlő kötelességek alapján egyenlő jogúakká akarja és fogja tenni. A termelőeszközökben való magántulajdont, amely az egyenlőtlenséget okozza, meg fogja semmisíteni, és ezzel az ezen alapuló törvényeket, erkölcsöket és szokásokat megváltoztatva, a termelőeszközöknek közös tulajdonná tételével az emberi életnek új tartalmat fog adni.”

Mivel e maximális célt nem forradalmi, hanem parlamentáris úton szerették volna megvalósítani, ezért követelték minimális programként a szavazati jogot minden 20 éven felüli állampolgárnak, nemi különbség nélkül, titkos és községenkénti szavazást, valamint azt, hogy a szavazásokat törvényes munkaszüneti napon tartsák, hogy egy munkást se korlátozzon demokratikus jogai gyakorlásában a munkája és a munkaadója.

A szociáldemokrata párt vezetősége tehát megkülönböztetett egy maximális – forradalmi átalakulást hirdető – és egy minimális – a forradalmi átalakulás feltételeit demokratikus úton megteremtő – programot. A párt vezetői bizakodóak lehettek, mert a szociáldemokraták ellenfelei, a 19. század vége magyar politikai életet uraló liberálisok nézeteit tükröző lap, a Budapesti Napló 1899. december 31-i számában aggódva búcsúztatta a 19. századot, a „demokrácia századát”, hogy az átadja a helyét a szocializmus korának: „A demokráciát a szociális forradalom ostromolja, az egyéni jognak szentségét s az egyéni tetterőnek legitimitását a kollektizmus gondolata támadja meg.”

Ellenben a Népszava ugyanakkor megjelent, új századot köszöntő cikkében a kor kereszténységéként írtak a munkásmozgalomról: „Egy oly korban, melyben a társadalom gyökeréig korhadt és romlott volt és a régi kultúra gyors léptekkel közeledett feloszlása felé, a megvetett és elnyomott munkásnép egyik sarjadéka, egy ács fia lépett fel mint reformátor, az emberszeretet és az egyenlőség evangéliumát hirdetve. A

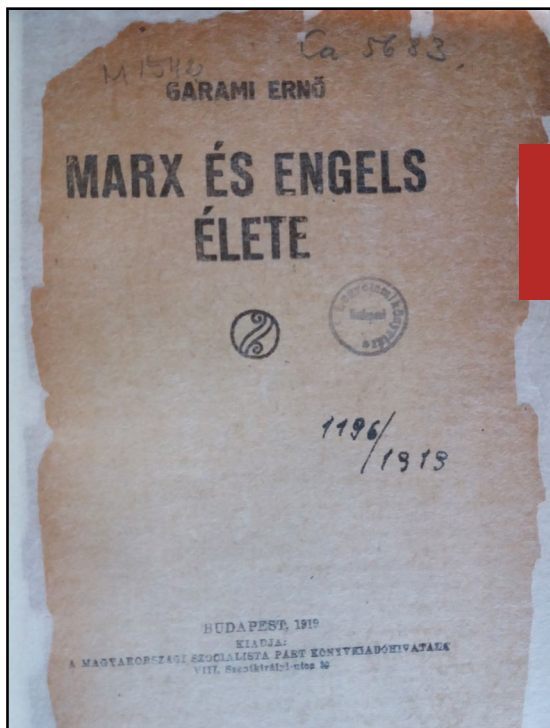

Horovitz Jenő MSZDP-programot magyarázó füzet

annak az eszmének amelynek zászlója, íme, büszkén röpdül föl a magasba. [...] A magyarországi szociáldemokrata párt napilapja útra kél. Sztétviszi az országban az eljövendő idők diadalmas eszméit, – azokat az eszméket, amelyeket néhány éve még kacagott a hatalom, gúnyolt és lenézett. Azokat az eszméket, amelyeknek legyőzhetetlen hódító erejéről a gúnyolódás közepette is megrémült. Azokat az eszméket, amelyeknek harcossait félelmében immár hatalmának minden eszközével üldözi s amely eszméknek egyik legszebb diadaláról tesz tanúságot íme e lap. Igen: diadalt hirdetünk első számunkban! Ez a lap nem üzleti kalmárszellem gyümölcse, nem rejtett célok szolgálatára vásárolt, pénzen vesztegetett eszköz. Ez a lap elkeseredett, áldozatteljes küzdelemben, ádáz harcok tüzében hódított diadalmi jelvény, amelyet az ellenséges bástyák fokára tűztünk ki.”

Garami Ernő rövid Marx-Engels-életrajza

A magyar nyelvű napilap mellett a magyarországi munkásmozgalomnak voltak nemzetiségi nyelveken kiadott újságjai is, mint a német nyelvű Volksstimme, 1906-tól pedig a hosszabb írások és tanulmányok közzétételére Szocialismus címmel elméleti folyóiratot is indított a párt, szintén Garami Ernő, valamint Kunfi Zsigmond (1879-1929) szerkesztésében, de a felhalmozott ismereteket népszerűsítő formában is közzétették a Munkás Könyvtár-sorozatban (Garami Ernő például 1909-ben olvasmányos munkában mutatta be Marx és Engels életét).

Csizmadia Sándor Proletár költemények című kötete

Zászlónk

Vérvörös a mi lobogónk,
Lobogtassuk magasra:
Az elnyomott, kifosztott nép
Védelmet lel alatta.
Szabadság és testvériség,
Egyenlőség jelszavunk;
Nem hordunk álarczot,
Kenyeret és jogot,
Igazságot akarunk.

Vérvörös a mi lobogónk,
Áll, min szikla, keményen,
A nép tartja munkától tört,
Sovány, kérges kezében;
Jöjjön bár rettentő vihar,
Mí megálljuk a helyünk,
És ha el is veszünk,
Felejtve lesz nevünk,
De nem vészett el ügyünk.

Vérvörös a mi lobogónk,
Sorakozzunk alája;
Legyünk szívvel és lélekkel
Szabadság katonája.
Urunk, parancsolónk a nép;
Szent a nép akarata.
Zsarnok ingyenélők,
Elhízott henyelők

A hontalanok

Testvért rokonságot mindent itt hagyának,
Még búcsút se mondtak a megunt hazának.
Elmentek messzire új hazát keresni.
Új nyomort találva, a régít feledni.

Egy könnyük se esik, egy sóhaj se hallik,
Szívökbé fájdalom csepje se nyilallik.
Hogy a földet, a hol apáik véreztek,
Tolvajmódra szökve hagyni kényszerültek.

A sötétség volt csak a jóttevőjök itt,
Reájok borítván védő köpenyegit.
Mert meg nem engednék a jószívű urak,
Hogy eltávozzanak az éhes honfiak.

Menjetek csak vígan, nincs itt mit siratni,
Nyomort, szolgaságot fogtok hátra hagyni.
Ki tudja, hátha majd ott a tengeren túl,
Nyomor helyett néktek néktek egy szebb élet
virul.

És ha talán eben gubát cserélnétek,
Egyik inségből a másikba mennétek?
Ugy ne búsuljatok, akkor is nyertetek,
Nem lesz ott a magyar szabadság veletek.

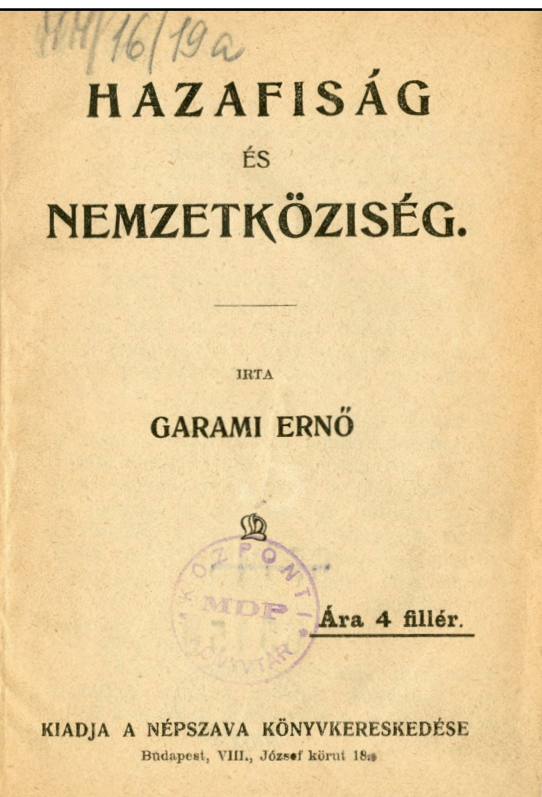
Garami és Kunfi egyként kiváló előadók is voltak, akik visszatérő vendégei voltak a szabadgondolkodó fiatalokat tömörítő Galilei Körnek (1908-1919). A munkásmozgalmi politikusok, szociáldemokrata társadalomtudósok és a baloldali radikális fiatalok az 1910-es években már kiterjedt munkásoktató tevékenységet folytattak, előfordult, hogy a külvárosi munkásotthonokban később világkarriert befutó matematikusok – mint például Dienes Pál (1882-1952) – oktatták a négy alpműveletet az analfabéta, a „város peremén” élő proletároknak, olykor sokáig velük maradva a „külvárosi éjben”, hogy József Attila proletárverseinek képeit idézzük meg. De a 20. század elejének népszerű munkásköltője Csizmadia Sándor volt, aki az 1897-es Proletár versek című kötetének megjelenése után az MSZDP házi költője lett, és amolyan „munkás Petőfi”-ként ünnepelték az ehhez hasonló versei miatt:

Az MSZDP választási alapot gyűjtő füzeté a befizetéseket igazoló bélyegekkel

A „vérvörös lobogó” használata, az internacionalizmus és a magyarországi ipari munkásság multietnikus összetétele – az MSZDP választási pénzeket gyűjtő könyvecskéjének borítóján nemcsak a „Választási alap” és a „Wahlfond”, de a „Volobny Zákklad” cím is szerepelt – miatt a szociáldemokratákat előszeretettel nevezték „hazátlan bitangnak” a „magyar urak”, akik a „haza” fogalmát a saját szájuk íze szerint értelmezték.

A vádaskodóknak írta válaszul Garami Ernő a Hazafiság és nemzetköziség című 1903-ban megjelentetett röpiratában: „a szocialisták, akik állítólag megtagadják a hazát, meg tudnak felelni rá, hogy mi a haza. A haza: a jog és a kenyér. Ahol elrabolják jogomat, kivesszük kezemből kenyeremet, ott elrabolják tőlem a hazát. Akik elrabolják tőlem, azok az igazi hazaárulók, azok az igazi hazátlan bitangok, s ha küzdök ellenük jogomért és kenyeremért, akkor hazámért küzdök! Amely országban a jogok: kiváltságok, abban az országban a népnek nincs hazája!” És még egyszer nyomatékosítva: „A népnek ma nincs hazája. Hazátlan bitang a szó legszomorúbb értelmében. Akik hazafiaknak hirdetik magukat, azok rabolták el hazáját – a haza nevében. S akiket eltipornak, mint a haza ellenségeit: a nemzetközi szociáldemokraták – azok küzdenek érte és hazájáért!”

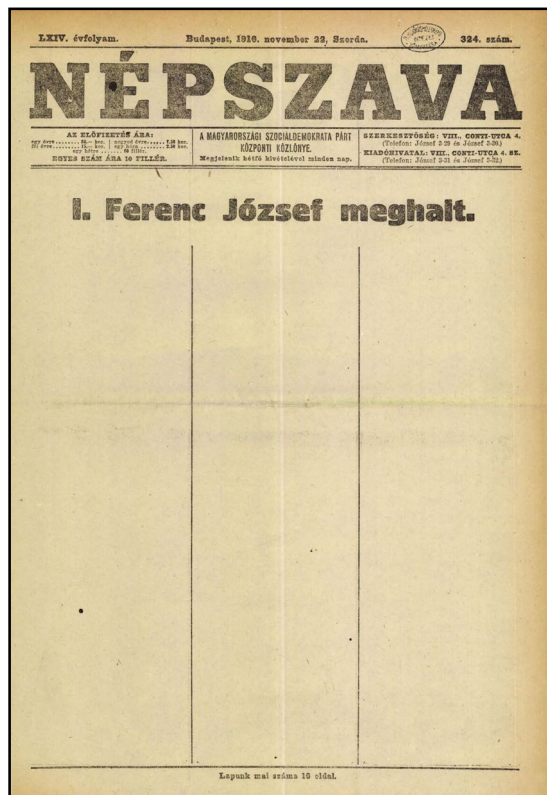
gok, abban az országban a népnek nincs hazája!” És még egyszer nyomatékosítva: „A népnek ma nincs hazája. Hazátlan bitang a szó legszomorúbb értelmében. Akik hazafiaknak hirdetik magukat, azok rabolták el hazáját – a haza nevében. S akiket eltipornak, mint a haza ellenségeit: a nemzetközi szociáldemokraták – azok küzdenek érte és hazájáért!”

A 20. század elejére egy egész munkás-ellenkultúra jött létre saját sajtóval, irodalommal, matinékkal, ünnepekkel – mindenekelőtt május 1-jével – és történelmi hősökkel (Dózsa György, Martinovics Ignác, Petőfi Sándor), valamint a korabeli városokat felbolygató tüntetéseivel, nagy riadalmat okozó füzeteivel és rölapjaival. Vagyis az

Garami Ernő Hazafiság és nemzetköziség című munkája

MSZDP tartotta magát a párt 1890-es elvi nyilatkozatának azon alapelveéhez, hogy „[a] szocialista eszmék terjesztésére fel fogja használni a nyilvánosság minden eszközét, a sajtót, a gyűléseket stb., és a vélemény szabad nyilvánítása elé gördített akadályok, a sajtótörvény, az egyesülési és gyülekezési jogot korlátozó rendeletek megszüntetésére törekedni fog.” Az MSZDP tiltakozott az 1914-ben hozott, szigorú sajtótörvény ellen, a cenzúra különösen az első világháború alatt keserítette meg a lap újságíróinak életét. A Népszava Ferenc József haláláról tudósító, legendássá vált „I. Ferenc József meghalt” feliratú 1916. november 22-i címlapja – a közhiedelemmel ellentétben – nem az elhunyt uralkodó iránti tiszteletből maradt üresen, hanem mert a cenzúra kivetette a lapból a szociáldemokraták nekrológiáját.

A magyar történelem első szervezeti pártját tehát a szociáldemokraták hozták létre. Addig a magyarországi pártok csak alapszabály és szervezetek nélküli pártklubok voltak. Ez az új típusú szervezeti jelleg tette lehetővé a tömegsztrájkok, munkásdemonstrációk hatékony szervezését és lebonyolítását. Ahogy Kassák Lajos (1887-1967) írta az Egy ember élete című regényes visszaemlékezésében: „Volt úgy, hogy a hét minden napján tüntetést rendeztünk.” Az 1885 óta Andrassy Gyula nevét viselő Sugárúton végigvonuló, majd az Erzsébet királyné útja felé elkanyarodó tüntetők vagy éppen ünneplők kedvelt célpontja volt a Trieszti Nő elnevezésű vendéglő, ahol egy vagy két vagy három krigli sör mellett kibeszélhették a nap eseményeit, vagy egyszerűen csak jól akarták érezni magukat a mun-

A Népszava elhíresült címlapja a törölt Ferenc József-nekrológ üresen maradt helyével

kásnőkkel, akiknek 1905-től külön lapjuk is volt Nőmunkás címmel. Ennek szerkesztője Gárdos Mariska (1885-1973) volt, az első elnöke az 1903-ban alapított Magyarországi Nőmunkás Egyesületnek.

Az 1905. május 1-jei ünnepség is többek között a Trieszti Nő vendéglőben ért véget, most idézném a Népszava tudósítását az ötvenhat szakszervezet tagjait felsorakoztató felvonulásról: „Nagy feltűnést keltett az aranyműves és ékszerész elvtársak csoportja, akiknek a zászlójáról lobogó széles vörös szalagokat négy vörös ruhába öltözött 12—14 éves kis leány vitte. Érdeklődéssel fogadták a 300 vasutas elvtársat is, akik most első ízben vettek részt a tüntető körmeneten. A menet a Kerepesi-úton, Erzsébetkörúton, Andrássy-úton és Stefánia-úton ment ki a ligetbe, munkásdalokat énekelve. Tüntetés csak a függetlenségi pártkör előtt volt, amelyet zajosan megabucogtak és a választási jogot hangoztatták. A ligetben három részre oszlott a menet. A vas- és fémmunkások a Zöld vadászhoz címzett vendéglőbe mentek, ahol Vanczák János elvtárs tartott ünnepi beszédet. A famunkások, szabók és nyomdászok a Reklám-kertbe, ahol Bokányi Dezső elvtárs beszélt. Az építőmunkások és kisebb szakmák a Trieszti nő vendéglőbe, ahol Kardos Jakab elvtárs volt a szónok.”

De hiába szerveződtek párttá a magyarországi szociáldemokraták, a magyar állam képviselői évtizedekig nem politikai, hanem rendészeti kérdésként tekintettek a munkásmozgalmra. Ahogy Garami Ernő írta a Forrongó Magyarország című visszaemlékezésében: „a benemvelt felekezetek mintájára a szociáldemokratapárt [...] a benemvelt politikai pártok közé tartozott és e pártnak a kormánnyal csak a rendőrségen vagy az ügyészségen keresztül volt érintkezése”. A rendőrség figyelte a szociáldemokratákat – vagy ahogy gúnyosan nevezték őket, a „cuculistákat” –, és a budapesti rendőrőrkapitány 1902 és 1913 között minden évben kötetnyi jelentésben tájékoztatta a magyar miniszterelnököt vagy a belügyminisztert az A magyarországi szociális munkásmozgalmak tevékenységéről. Az 1905. év azonban változást hozott, ugyanis a magyar belpolitikai válság idején felértékelődött a nagy tömegeket megmozgatni tudó MSZDP jelentősége. Ahogy az amúgy a Népszava szerkesztőségét kénye-kedvére cenzúráztató Boda Dezső rendőrkapitány megfogalmazta az évi jelentésében:

„A Magyarországi szociáldemokrata pártnak ez évben jelentékeny szerep jutott a magyar politikai válságban. Az összes parlamenti pártok politikai tényezőnek tekintették és igyekeztek működését a maguk javára biztosítani.”

Az 1905-ös oroszországi forradalom hatására minden addiginál jobban aktivizálta magát az MSZDP, a magyarországi belpolitikai válság pedig lehetőséget adott, hogy a szövetségeseket kereső, politizáló urak végre „magukhoz emeljék” a munkások pártját. A választásokon győztes „nemzeti ellenzék” helyett a magyar választás eredményét el nem fogadó Ferenc József által kinevezett „szakértői kormány”, a „darabontkormány” belügyminisztere, Kristóffy József (1857-1928) úgy akarta megteremteni a Fejérváry-kormány támogatottságát, hogy kilátásba helyezték a választójog reformját. A bizalmas Kristóffy-Garami-paktum – amely a választójog bővítését és az MSZDP-t sújtó korlátozások eltörlését ígérte – az MSZDP történetének első igazán nagy tömegtüntetéséhez, az 1905. szeptember 15-i „vérvörös péntekhez” vezetett. Az Országház előtti demonstrációról bizakodóan írta másnap a Népszava: „A csapatszemle nagy napja, a vörös péntek – elmúlt. Elmúlt úgy, amint terveztük, lefolyt úgy, amint legimpozánsabban lefolyhatott, eredményezett annyit, amennyit csak eredményezhetett. A parlament épületének csúcsa, tornya, kupolája, ezernyi cirádája fenyegetően meredt az égnek, de valami idegesen remegő hangulata volt annak a fenyegetésnek, amelyet a lent morajló százezernyi ember szeméből fellövelő sugár viszonzott. A szemekből sugárzó harag, ittott a Marseillaise szilaj akkordja, egyébként csend, egyébként nyugalom: a visszafojtott düh nyugalma, az elszánt erőnek magabízása.” Az MSZDP-hez való viszonyra innentől kezdve már nem lehetett csak „büntetőjogi” kérdésként tekinteni, mert a párttal történő szövetségekötés politikai dilemma lett a polgári pártok számára is.

De a pártkövetelések közül a szociáldemokraták hiába értek el sikert már az 1890-es években a munkásbiztosítás bevezetésében és a munkakörülmények javulásában, de az 1900-as évektől előtérbe kerülő általános és titkos választójog megadásáért sikertelenül küzdöttek. Hiába beszélt elismeréssel az MSZDP választójogi harcairól August Bebel és Jean Jaurés (1859-1914) is (természetesen mindkettőjük levelét közzétette a

Népszava). Miután a – szocialistákat kíméletlenül támadó – „nemzeti ellenzék” kiegyezett az uralkodóval, a reformokat ígérő „darabontkormány” át kellett adni a helyét, ennek pedig súlyos következményei lettek.

A 20. század elején a magyar lakosságnak csak 5-6%-a szavazhatott a magas vagyoni és értelmiségi cenzus miatt. Ugyan 1913-ban, majd 1918-ban is változtattak a szigorú választójogi törvényen, de ez újak alapján már nem tartották választást az első világháború miatt. Ennek köszönhető, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amely a követeléseit népképviselési úton kívánta megvalósítani, 1918-ig egyetlen képviselőt sem tudott a magyar parlamentbe juttatni, hiába volt addigra Magyarország legerősebb és legerősebb pártjává az MSZDP, amelynek létszáma 1917-től rohamosan

A magyarországi nőmunkások országos sz

Kérjük munkástársainóinket a legfiatalabbat épp úgy, mint a legidősebbet

Kérdőív.

E kérdőív ceruzával töltendő ki

- Hol dolgozik? *Magyar Term és Szép*
- Mennyit keres egy héten? *27 koronára*
- Hány órát dolgozik naponta? *11 óra*
- Szokott-e éjszakás lenni? *nem*
- Gyalog, vagy villamoson jár-e munkába?
- Mennyi idő alatt teszi meg az utat? *1 1/2 óra*
- Háboru előtt járt-e dolgozni?
- Hány éves? *17 év*
- Hajadon, férjzett, elvált vagy özvegy-e?
- Hány gyermeke van?
  - Hány évesek?
  - Ha a gyermek egy évnél fiatalabb, maga szoptatja?
- Kire bizza gyermekeit míg munkában van?
- Van-e saját háztartása?
- Ha nincs, kinél lakik? (szüleinél, albérletben)
- Hány személyt támogat keresetéből?
- Miért jár dolgozni?
- Kije katona: férje, fia, fivére, vagy apja?
- Mit reggelizik amióta ilyen nagy a drágaság?
- Mit ebédel?
- Mit vacsorázik?

Világosár. r. Budapest. 4706

A magyarországi nőmunkások országos

Kérjük munkástársainóinket a legfiatalabbat épp úgy, mint a legidősebbet

Kérdőív.

E kérdőív ceruzával töltendő ki

- Hol dolgozik? *Magyar Term és Szép*
- Mennyit keres egy héten? *27 koronára*
- Hány órát dolgozik naponta? *11 óra*
- Szokott-e éjszakás lenni? *nem*
- Gyalog, vagy villamoson jár-e munkába?
- Mennyi idő alatt teszi meg az utat? *1 1/2 óra*
- Háboru előtt járt-e dolgozni?
- Hány éves? *15*
- Hajadon, férjzett, elvált vagy özvegy-e?
- Hány gyermeke van?
  - Hány évesek?
  - Ha a gyermek egy évnél fiatalabb, maga szoptatja?
- Kire bizza gyermekeit míg munkában van?
- Van-e saját háztartása?
- Ha nincs, kinél lakik? (szüleinél, albérletben)
- Hány személyt támogat keresetéből?
- Miért jár dolgozni?
- Kije katona: férje, fia, fivére, vagy apja?
- Mit reggelizik amióta ilyen nagy a drágaság?
- Mit ebédel?
- Mit vacsorázik?

Világosár. r. Budapest. 4706

A magyarországi nőmunkások országos

Kérjük munkástársainóinket a legfiatalabbat épp úgy, mint a legidősebbet

Kérdőív.

E kérdőív ceruzával töltendő ki

- Hol dolgozik? *Magyar Term és Szép*
- Mennyit keres egy héten? *20. 25*
- Hány órát dolgozik naponta? *10*
- Szokott-e éjszakás lenni? *nem*
- Gyalog, vagy villamoson jár-e munkába?
- Mennyi idő alatt teszi meg az utat?
- Háboru előtt járt-e dolgozni?
- Hány éves? *33*
- Hajadon, férjzett, elvált vagy özvegy-e?
- Hány gyermeke van?
  - Hány évesek?
  - Ha a gyermek egy évnél fiatalabb, maga szoptatja?
- Kire bizza gyermekeit míg munkában van?
- Van-e saját háztartása?
- Ha nincs, kinél lakik? (szüleinél, albérletben)
- Hány személyt támogat keresetéből? *3-4*
- Miért jár dolgozni? *nem tudok*
- Kije katona: férje, fia, fivére, vagy apja?
- Mit reggelizik amióta ilyen nagy a drágaság?
- Mit ebédel?
- Mit vacsorázik? *Poposka kávé*

Világosár. r. Budapest. 4706

Az MSZDP nőszervező bizottságának a munkások életkörülményeit firtató kérdőívei

emelkedett. A szakszervezeti tagok (és egyszersmind párttagok) száma 1916-ban még csak 55 ezer volt, de 1917-ben már 215 ezer főre nőtt, 1918. december 31-én már 721 ezer párttagot számláltak.

A párt népszerűségének növekedésében jelentős szerepet volt, hogy az MSZDP tagjai sokat tett a világháborús „elnyomorodás” idején az életkörülmények javulásáért. Miközben a polgári lapok sokszor csak odáig jutottak, hogy reformételként a „bükkmakkleves” propagálták mint ízletes és tápláló étket, addig a szociáldemokraták valóban igyekeztek felmérni a probléma súlyát. A magyarországi nőmunkások országos szövetségének szervezőbizottsága kérdőívekben tudakozódott az üzemekben dolgozó nőmunkások helyzetéről, az eredmények döbbenetesek. Az első, tizenhét éves munkáslány tíz (!) személyt támogatott a keresetéből, kávé (véltetően csak kávépótlékot) reggelizett, levest és főzeléket ebédelt és vacsorázott. A másfél óra alatt a munkahe-lyére érő, tizenöt éves lány hat személyre keresett, kenyeret reggelizett, babot és néha krumplit ebédelt és vacsorázott. Az idősebb, már férjzett asszonynak csak hamis leve-sek jutottak.

Az MSZDP súlynövekedésének volt köszönhető, hogy a háború végére a párt vezetői parlamenti képviselő nélkül is már rendre megfordultak a miniszterelnökök dolgozószobájában – a Tisza Istvánt váltó új miniszterelnök, Eszterházy Móric 1917 nyarán már maga kereste fel a Népszava Conti (ma Tolnai Lajos) utcai szerkesztőségét, hogy a terveiről tájékoztassa a szociáldemokratákat –, és még az uralkodóval, IV. Károllyal is tárgyalhattak.

Gróf Károlyi Mihály, az őszirózsás forradalom miniszterelnöke

2 | A SZOCIÁLDEMOKRATÁK AZ 1918-AS POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOMBAN

Az első világháborús összeomlás aztán nemcsak az Osztrák-Magyar Monarchiát söpörte el, de a régi magyar politikai elitet is: a lakosság a háború befejezését követelő ellenzéki erőket tömörítő Magyar Nemzeti Tanács mellé állt, és az 1918. október 30-31-i „őszirózsás forradalommal” hatalomra kerülő koalíciós kormányban, a Károlyi-kormányban szerepet vállaltak a szociáldemokraták is. Amikor a polgári radikálisok vezére és a Károlyi-kormány tárca nélküli nemzetiségügyi minisztere, Jászi Oszkár (1875-1957) az 1918-1919-es forradalmak időszakára visszaemlékezve „seregszemplét” tartott a demokrácia erői fölött, „legnagyobb szervezettsége” miatt – az őszirózsás forradalmat követően már egymilliós példányszámban jelent meg a Népszava! – elsőnek említette a szociáldemokrata pártot, mint amelynek „érdemei a munkásság megszervezésében és a régi Magyarország felőrlésében vitathatatlanul nagyok voltak”. Jászi azonban bírálta a pártvezetés „opportunizmusát” és visszafogottságát: „Ennek a pártvezetésnek nagy többsége talán sosem csinált volna forradalmat, ha a katonaság, a diákság és a munkásság egy részének váratlan föllépése egyszerre élére nem állította volna a helyzetet.”

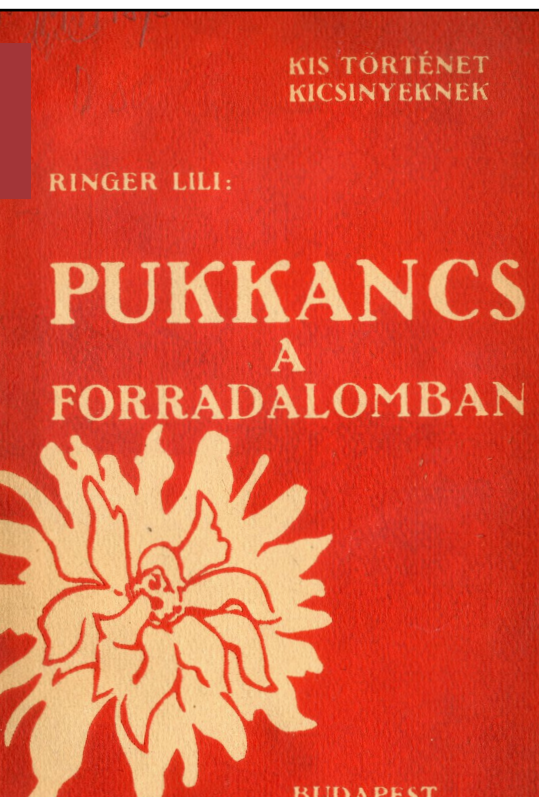
A forradalom kezdetben széleskörű támogatást élvezett, az A diadalmas forradalom könyve című, 1918 késő őszen megjelent kiadványban nemcsak a baloldali írók és költők – vagy a baloldalhoz sorolt, mint a betiltott pacifista békeversei miatt meghurcolt Babits Mihály (1883-1941) – jelentettek meg ünneplő írást, hanem jobboldali, konzervatív szerzők is. A forradalom résztvevői a visszaemlékezéseiket jelentették be, és többek között ebből a kötetből tudjuk, milyen kevesen múlt, hogy a forradalom diadalra jutása előtt nem tartóztatták le a Nemzeti Tanács tagjait: a szavazójoggal nem bíró, kizsákmányolt telefonoskisasszonyok – szakmájuk akkoriban még igen megterhelő fizikai munkát jelentett a súlyos kábelek emelgetése miatt – úgy döntöttek, hogy nem továbbítják Lukachich Géza (1865-1943) városparancsnok parancsait. Szemben a szélsőjobboldal „tördőfés”-elméletével, amely szerint Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia azért veszítette el a világháborút, mert a háttérországban a „nemzetellenes” szabadkőművesek és a szociáldemokraták kirobbantották a forradalmat, a forradalom valójában azért tört ki, mert a központi hatalmak elvesztették a világháborút.

Az őszirózsás forradalmat – amely azért kapta ezt a nevet, mert a közelgő halottak napja miatt Budapest tele volt az ősszel nyíló virággal – nem csinálták. Az Astoria szállóba szorult Nemzeti Tanács-tagok közül Kunfi Zsigmond még az 1918. október 30-ról 31-re virradó éjjel se volt biztos abban, hogy másnap nem végzik-e az akasztófán. Ahogy Jászi Oszkár foglalta össze a ki- és beszámíthatatlan forradalmi hangulatot a Magyar kálvária – magyar föltámadás című memoárjában: „Érvelés, meggyőzés, az adottságok pontos mérlegelése, logikus tervekészítés és annak szigorú végrehajtása, a szerepek ésszerű kiosztása s a normális idők politikai akcióinak ismert többi lelki velejárói, mintegy varázsütésre, mind megszűnnek, s helyettük rejtelmes mágneses mezők képződnek a társadalomban, melyek irgalmatlan erővel sodornak magukhoz tömegeket, s az ügynevezett »egyéniségeknek« is túlnyomó többségét hatalmukba kerítik.” Jászi szerint ezért a sorsa elől nem menekülő – a háborúért felelőssé tett – Tisza Istvánnak szükségszerűen meg kellett halni 1918 októberében, ahogy Kun Béla (1886-1938) sem kerülhette volna el sorsát, ha 1919 augusztusában Budapesten marad. Károlyi Mihály (1875-1955) miniszterelnök „legnagyobb politikai ellenfelemnek” felirattal küldetett koszorút Tisza István ravatalára (ezt Tisza özvegye kidobatta), a Hit, illúziók nélkül című memoárjában pedig azt írta a dandy arisztokratából lett szocialista: „Tisza gyáva meggyilkolása volt az első és egyetlen vérfolt, amely a mi októberi forradalmunk becsületén esett.”

A szociáldemokraták szempontjából a Népszava újságírója – és majd a Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács üléseinek jegyzőkönyvvezetője –, Révész Mihály (1884-1977) foglalta össze a történeteket A győzelmes magyar forradalom című, az események után nem sokkal megjelent füzetében. De a felnőttek mellett a gyerekekre is gondoltak, ma már vicces olvasmányként hathat az, ahogy Ringer Lili Pukkancs a forradalomban című „mesekönyvében” igyekezett megismertetni a kislányokat a forradalmi pártokkal:

„A szocialisták [...] követelik sürgősen a jogaikat. Ővék a piros zászló és ők többnyire munkások. Te Gubacs, ha látnád, milyen gyönyörű, mikor a gyűléseken felvonulnak négyes és nyolcas sorokban....hát biztosan munkásnak mennél te is. Olyan szép. Én is az leszek valószínűleg. Majd délután megbeszélésem apukával.

A szociáldemokratákat nem ismerem, csak ma, mikor kikiáltottuk a köztársaságot, láttam őket. Nem tudom, munkások-e vagy hivatalnokok, de mindenkinek kis vörös cédula volt a kalapján, azon az állt:

Ringer Lili Pukkancs a forradalomban című „mesekönyve”

„Éljen az országos szociáldemokrata párt! Ők is velünk énekelték a himnuszt, mikor Károlyi beszélt. Te, Gubacs, nagyon szeretik ezt a Károlyit. De nem csoda, olyan szépen beszélt! Azt mondta, hogy békében akarunk élni!...hogymint kell adni a népnek, hogy segítségünk és támogassuk a kormányt ebben a nehéz munkájában.

- Én megígértem!...Hát te?”

A szociáldemokrata párt igyekezett konszolidálni a forradalom helyzetét: a Népszava azt hirdette, hogy „Mindennütt, ahol lehetséges, meg kell kezdeni a munkát!”, Kunfi Zsigmond pedig egy nagy visszhangot és nem kevés megrökönyödést kiváltó beszédében munkásmozgalmi vezetőként jelentette be az osztályharc átmeneti felfüggesztését, miután a népkormány tagjai letették az

esküt a Nemzeti Tanács előtt: „csak hat hétre kérjük a segítségüket, hogy a békét és a népuralmat megteremthessük. Aki ellenforradalmár, az a régi rendszer cinkosa. Nehéz nekem, meggyőződéses szociáldemokratának mondani, de mégis azt mondom, hogy a hat hét alatt az osztálygyűlés és az osztályharc eszközével nem akarunk élni. És megköveteljük mindenkitől, hogy az osztályérdekeket félretéve, felekezeti szempontokat

háttérbe szorítva, a nagy munkában segítsen minket.”

Garami Ernő úgy gondolta, hogy a sikeres forradalmat követően egy hosszabb polgári demokratikus időszaknak kell következnie, míg végül a magyar munkásosztály – amelyet az MSZDP vezetője 1918 ősztől meg nem tartott elég érettnak az ország kizárólagos vezetésére – majd kézbe veheti a hatalmat. Ahogy a Forrongó Magyarország című visszaemlékezésében megfogalmazta: „lehetetlen, hogy Magyarország a feudális kormányzat világából egyszerre, átugorva minden közbeeső fejlődési fokozatot, olyan társadalmi és állami berendezkedéshez juthasson, amelyben az aránylag amúgy is kiszámítható ipari munkásság osztályérdeke és akarata legyen döntő”.

Azonban a katasztrofális gazdasági helyzetben és az idegen megszállás okozta pánikhangulatban – 1918 decemberére a csehszlovák csapatok megszállták a Felvidéket, a román hadsereg pedig Erdélyt, és Magyarországi déli részén is egészen Pécsig és Bajáig nyomultak előre az antant erői – nem volt idő és lehetőség a nyugodt építkezésre. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésével együtt Magyarországot is felbomlás fenyegette a nemzetiségek elszakadási törekvései miatt. Az MSZDP a nemzeti önrendelkezés alapján az etnikai határok meghúzását támogatta. Az 1919. februári berni nemzetközi szociáldemokrata konferencián résztvevő MSZDP-küldöttség is a nemzeti önrendelkezés mellett állt ki, és népszavazást követelt a kevert nemzetiségű magyarországi területeken.

A párt képviselői pacifista politikát hirdettek és az antant jóindulatában bíztak. Fegyveres ellenállásra csak az 1919 márciusában kikiáltott Tanácsköztársaság idején határozották el magukat, amikor a szociáldemokraták átmenetileg egyesültek a kommunistákkal. Az ellenforradalmi Horthy-rendszernek aztán igen kellemetlen emlékezeti teherterítelt jelentett, hogy a megszálló csehszlovák és a román erők ellen nem a Nemzeti Hadsereg, hanem a Vörös Hadsereg harcolt: az előbb csak a baloldallal szimpatizáló, de 1919 januárjában a szociáldemokrata pártba is belépő vezérkari főnök, Stromfeld Aurél vezette 1919. májusi-júniusi – Sátoraljaújhelyt, Érsekújvárt, Kassát és Eperjest visszafoglaló – északi hadjáratához fogható diadalmenet csak Görgey Artúr 1849-es tavaszi

hadjárata volt az elmúlt évszázadokban. A sikeres katonai akciót követően – melynek tetőpontja a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása volt – azonban Stromfeld lemondott, amikor Kun Béla naivan elfogadta Clemenceau francia békejobbját, és kiűrtette a visszaszerzett területeket. A románok azonban nem tették meg ugyanezt, holott a hamisnak bizonyuló Clemenceau-paktum értelmében meg kellett volna tenniük: a Stromfeld értő vezetése nélkül maradt, az önkéntes visszavonulás miatt demoralizálódott Vörös Hadsereg 1919. júliusi románok elleni tiszántúli offenzívája aztán már hamar összeomlott.

VÖRÖS KATONÁK ELŐRE!

Uitz Béla fegyverbe szólító propagandaplakátja

Proletárok, a tanácsköztársaságot!
Fegyverbe! Fegyverbe!

Lisztárak

ALKOHOL
DL
BARTY

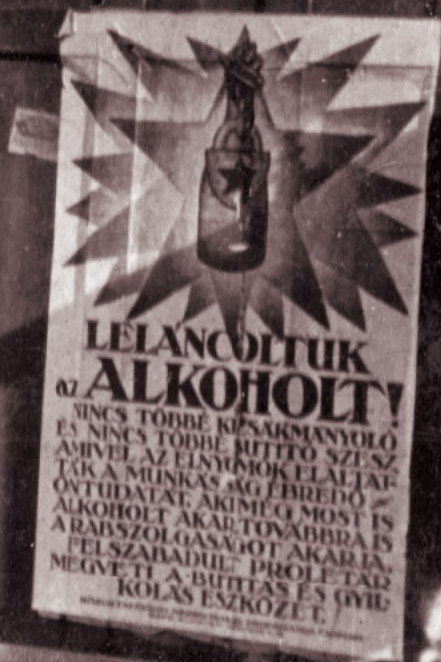
★
Testvérek!
Az antant gyilkos békeje a mi szövetségesink. A nemzetközi rablóhadjárat hősei felélesztik a világ proletáritusát. **Testvérek! Proletárok! Készüljétek az európai proletárfordalomra!**

Genetel emvergek szociális

VEBO

Szocialista propagandaplakátok

3 | KÍSÉRLET A SZOCIÁLDEMOKRATA PROGRAM MEGVALÓSÍTÁSÁRA ÉS AZ „ÚJ MAGYARORSZÁG” FELÉPÍTÉSÉRE

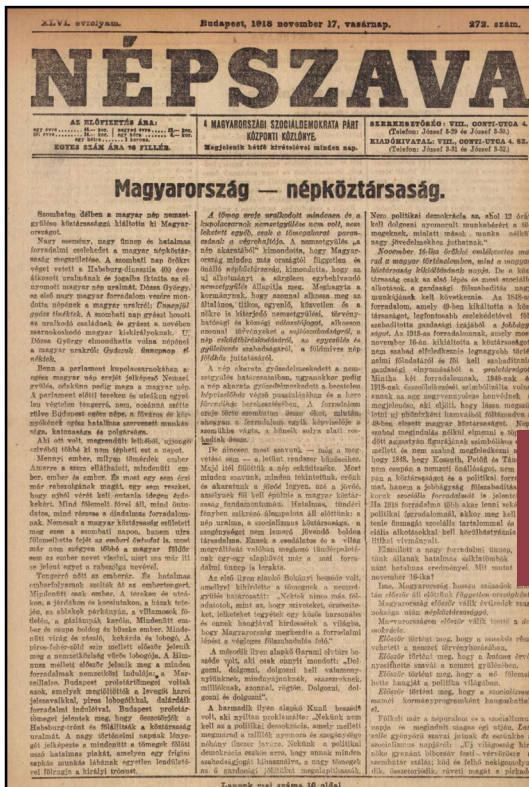
Az MSZDP határozottan követelte, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásával függetlenedő Magyarország államformája köztársaság legyen, egykamarás parlamenttel, az arisztokratákat és az egyháznagyokat tömörítő felsőház nélkül. Kunfi Zsigmond ismertette 1918. november 1-jén azt a kormányprogramot, amely hitet tett a köztársasági államforma mellett, a Népszava másnap pedig „Köztársaságot követelünk!” címlappal jelent meg. 1919. november 16-án Magyarországot „népköztársaságá” kiáltották ki (Bécsben november 12-én, Prágában november 14-én kiáltották ki az osztrák és csehszlovák köztársaságot, miután IV. Károly az eckartsauai nyilatkozatával visszavonult az államügyek vitelében történő részvételtől).

Az Országház téren (a mai Kossuth téren) tartott ünnepségen Károlyi Mihály miniszterelnök és Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke után Garami Ernő mondott beszédet a szociáldemokraták képviselőjében, bár ő éppen azt hangsúlyozta, hogy „most már nem beszélni kell”, hanem: „Dolgozni, dolgozni, dolgozni kell valamennyiünknek, mindnyájunknak, százezreknek, millióknak, azonnal, rögtön. Dolgozni, dolgozni és dolgozni. Dolgozni a szabad, független, demokratikus magyar népköztársaságért!”

A régi parlamentet feloszlatták, és az új demokratikus parlament összeüléséig a törvényhozó szerepet a kibővített Nemzeti Tanács vette át. Ez a „Nagy Nemzeti Tanács” az Országgyűlés kupolatermében hirdette ki az I. számú „néphatározatot” a Magyar Népköztársaság megalakulásáról, és emellett kötelezte a Károlyi Mihály vezette „népkormányt” arra, hogy sürgősen hozzon törvényt a választójogról, a sajtószabadságról, a népi esküdtbíráskodásról, az egyesülés és gyülekezés szabadságáról, valamint a földreformról. De a Nemzeti Tanács feladatát egyre inkább az 1918. november 2-án megalakult, az MSZDP ismert szakszervezeti funkcionáriusai által vezetett Budapesti Munkástanács vette át, ennek súlya rohamosan nőtt a Tanácsköztársaság kikiáltásáig terjedő hónapokban. A koalíciós kormányzás nehézségéből és a szélsőbaloldali kommunisták, valamint az ébredező jobboldali, ellenforradalmár csoportok elleni fellépéssel kapcsolatos vitákból adódó, év végi és év eleji kormányválságot a Budapesti Munkástanács zárta le a január 8-án délután háromkor kezdődő és csak másnap reggel fél hétkor véget érő ülésével, amelyen a jelenlévő munkásképviselek Garami Ernőnek a polgári

kormányból kilépést szorgalmazó indítványa helyett végül Kunfi Zsigmond kompromisszumos javaslatát fogadták el. E szerint a szociáldemokraták ugyan nem vállalták teljes egészében magukra a kormányzás feladatát – amely mellett a javaslatát végül visszavonó Garbai Sándor (1879-1947) állt ki –, de maradtak a koalíciós kormányban és további minisztereket adtak.

Az MSZDP általános, egyenlő és titkos szavazati jogot követelt minden 20 éven felüli állampolgárnak, nemi különbség nélkül. Ez csak korlátozottan valósult meg: a nőkből csak a 24 éven felüliek és az írni-olvasni tudók kaptak szavazójogot, a férfiak pedig csak akkor-tól szavazhattak, ha elmúltak 21 évesek. Miután az országot a kommunistákkal együttműködve tanácsköztársasággá alakították 1919 tavaszán, már minden 18 éven felüli férfi és nő választójogot kapott, de a választásból kizárták a „reakciósokat”, nemcsak a klerikusokat és a gazdagparasztokat, hanem „kizsákmányolóként” mindenkit, akinek alkalmazotta volt, és így a törvényhozók értelmezése szerint munka nélküli jövedelemhez jutott. De a súlyos korlátozások ellenére is a magyar történelemben addigi legnagyobb létszámban járulhattak a választási bizottságok elé a szavazók az 1919. április 7-i tanácsválasztásokon, és több mint kétf millióan le is adták a szavazatukat. (Többnyire nők maradtak otthon, mert bár hiába kaptak választójogot, egy részük nem mert megszavazni, még sok helyen nem is engedték őket részt venni a szavazáson, mert a férfiak féltették az asszonyoktól a választás komolyságát.)

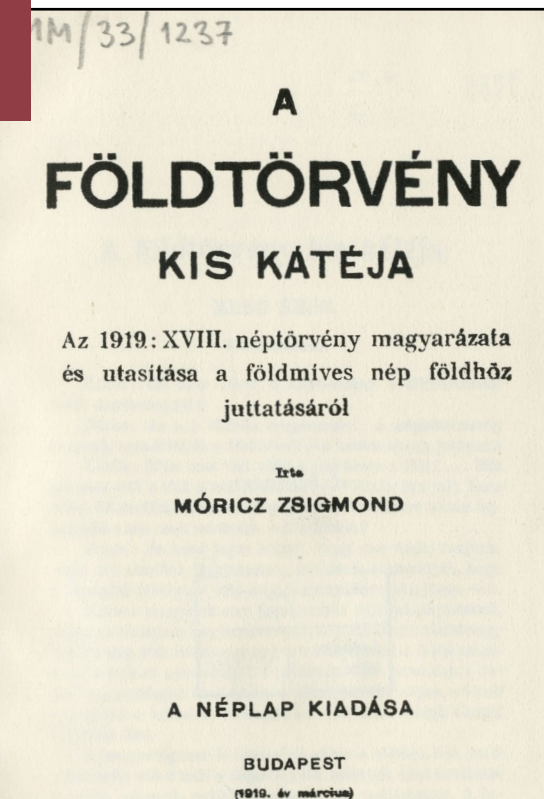

A Népszava vezércikke a Népköztársaság kiáltásáról

A választójogi kérdés mellett a legforróbb téma a földkérdés volt Magyarországon. Az MSZDP az 1918. október 8-án közzétett kiáltványában „mélyreható agrárreformot” követelt: „a kormány lásson hozzá nyomban annak a mélyreható és gyökeres agrárreformnak a megvalósításához, amely a földet azok kezére adja, akik megmivelelik”. Kormányzati pozícióba kerülve a szociáldemokraták a közép- és nagybirtokok teljes kisajátítását, majd termelősövetkezetté alakítását szorgalmazták, de a Károlyi-rendszerben nem győzött az álláspontjuk. A „földműves nép földhöz juttatásáról” szóló 1919. évi XVIII. néptörvény szerint – amelynek ismertetésére Móricz Zsigmond írt A földtörvény kiskatéja címmel egy népszerűsítő füzetet – „egyetlen nagybirtokos sem tarthat meg ötszáz holdnál nagyobb birtokot”. Ám ahogy Móricz írta: „Ezt az ötszáz hold-

dat azonban ő ott választhatja ki a birtokából, ahol neki jól esik. Ebben neki segítségére kell lenni s megengedni, hogy úgy választhassa, hogy a tanyáját, gazdasági felszerelését jól használhassa. De viszont neki ezt sem szabad úgy választani, hogy azzal megakadályozhassa pl. egy községnek a fejlődését.” Ahol az adott község szükségletei azt kívánták – földhiány miatt –, ott a nagybirtok kétszáz hold feletti részét is feloszthatták. Az egyházi nagybirtok minden esetben erre a sorsra jutott volna.

Móricz Zsigmond lelkesen írta: „Most itt van a kezünkben az első törvény az árpád-házi fejedelmek kora óta, amely adakozik a nép számára! Ez a földtörvény az első, amelyik nem tilt, nem akadályoz, nem rabol a legszegényebb néptől valamit, hanem ad neki!”. Krúdy

Móricz Zsigmond ismertető könyvecskéje a tervezett földreformról

Gyula pedig egyenesen „második magyar honfoglalásról” írt a földreform végrehajtását köztársasági elnökként a saját birtokán kezdő Károly Mihály kápolnai földosztásáról tudósító riportjában. Ám az elfogadott földtörvény országos végrehajtására nem maradt idő.

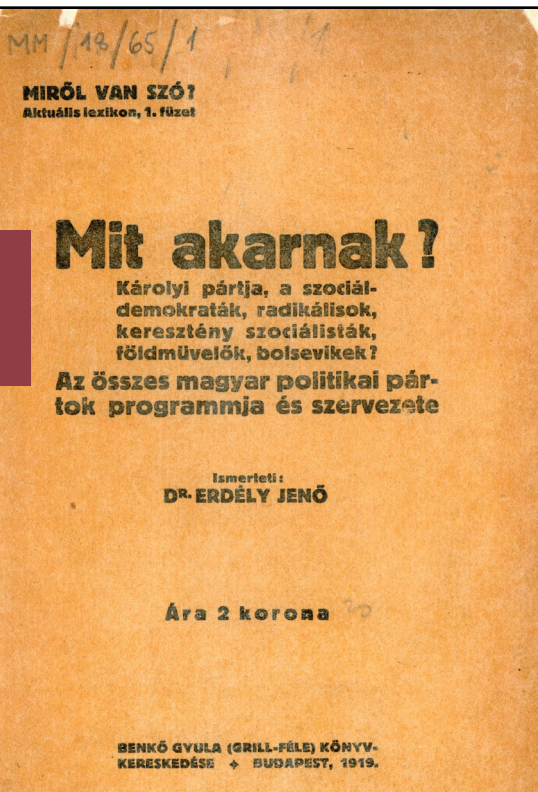
A Tanácsköztársaságban elvetették a földosztást: a Földművelésügyi Népbiztosságot vezető szociáldemokraták állami termelőszövetkezetté alakították a nagybirtokokat, ez azonban csökkentette a proletárdiktatúra támogatottságát a földosztásra váró szegényparasztek között. Az MSZDP régi követelése volt a termelőeszközök köztulajdonba vétele is, mert a párt ideológusai nemcsak igazságosnak tartották a magántulajdonon alapuló társadalmat, de úgy gondolták, hogy annak gazdasági élete szükségszerűen anarchisztikus is az egymást keresztező gazdasági érdekek miatt. Ahogy Dr. Erdély Jenő írta – a végül soha meg nem tartott 1919-es választásokra készülve, a különböző politikai pártok programját ismertetve: „A tőkés termelőrendszer fejletlenségéből szükségszerűen származó válságok nyomán a munkanélküliség, a tömegnyomor és az általános bizonytalanság a társadalom állandó jelenségeivé válnak. Az osztályellentétek mindinkább kiélesednek és erősödik a törekvés a kapitalista termelőeszközök társadalmasítására, mint a kizsákmányolás és elnyomás megszüntetésének egyedüli módjára, új társadalmi rend válik szükségessé.” Ezért a szociáldemokraták programja szerint: „Magántulajdon a termelési eszközökben nincs. Közös tulajdon legyen belőle s ezáltal a tőkés ter-

A földosztást a saját birtokán kezdő „vörös gróf”, Károlyi Mihály

melési rendszer alakuljon szocialista termelési rendszerré. Fokozatosan terjesztendő ki a köztulajdon az erdők, vízierők, bányák és a közlekedés nagy eszközeinek köztulajdonba vételével. A halászati és vadászati jog községi tulajdonba veendő.”

Pártprogramokat ismertető könyv 1919 tavaszán

De az üzemek köztulajdonba vételét sem valósították meg a koalíciós kormányzás időszakában, csak a Tanácsköztársaság idején (akkor minden 10 főnél több munkást dolgozó üzemet államosítottak), és az üzemek irányítását a munkástanácsok kezébe helyezték. A kommün idején bevezették a II. Internacionálé régi követelését, a nyolcórás munkaidőt és felemelték a béreket, radikálisan csökkentették a legkisebb és a legnagyobb fizetés közti különbséget, ennek azonban az amúgy is termelési problémáktól sújtott országban negatív következményei látták, és a szociáldemokrata – de idővel kommunistává váló közgazdásznak, Varga Jenőnek (1879-1964), a Népszava korábbi gazdasági rovatvezetőjének és ekkori pénzügyi népbiztosnak 1919 júniusában visszakoznia kellett a Tanácsok Országos Gyűlésén, és az idealista elképzelés helyett visszaállították a teljesítményalapú akkordberezést.

Ünnepi dekoráció Budapesten

4 | A „VÖRÖS RÉMBŐL” KORMÁNYPÁRT – A SZOCIÁLDEMOKRATÁK A KORMÁNYON ÉS A VÁLASZTÁSOKON

A Károlyi-kormány – és benne a szociáldemokraták – nagy tragédiája volt, hogy a kormányra kerülő baloldali radikális értelmiségiek a „szociológia első magyar műhelyében”, Huszadik Század című folyóiratban hiába tervezgették már közel másfél évtizede az „Új Magyarország” felépítését, és csiszolgatták annak programját, egy vesztes világháborút követő katasztrofális helyzetben kaptak lehetőséget a megvalósításra, a teljes szétesés, az ország egy részének idegen megszállása és egy spanyolnátha-járvány kellős közepén. A Károlyi-kormányban előbb csak egy posztot kaptak a szociáldemokraták: Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter lett – a Népszava szerkesztését Weltner Jakab (1873-1936) vette át –, majd Kunfi Zsigmond munkaügyi és népjóléti, végül Böhm Vilmos (1880-1949) hadügyminiszter lett. Böhm szakmája szerint műszerész volt, és a vicces, de vélhetően soha meg nem történt anekdota szerint a hivatalnokok nagy örömmel üdvözölték megérkezésekor, mert azt hitték, hogy „Böhm bácsi” az írógépeket jött megszerelni. Az élcen túllépve azonban a kiváló szervező Böhm erőssége éppen az volt, hogy az apró természetű, és politikusi gesztusait a tükör előtt is gyakorló mérnökember még a kocsikenőcsökre is gondolt, amikor a Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg élére került.

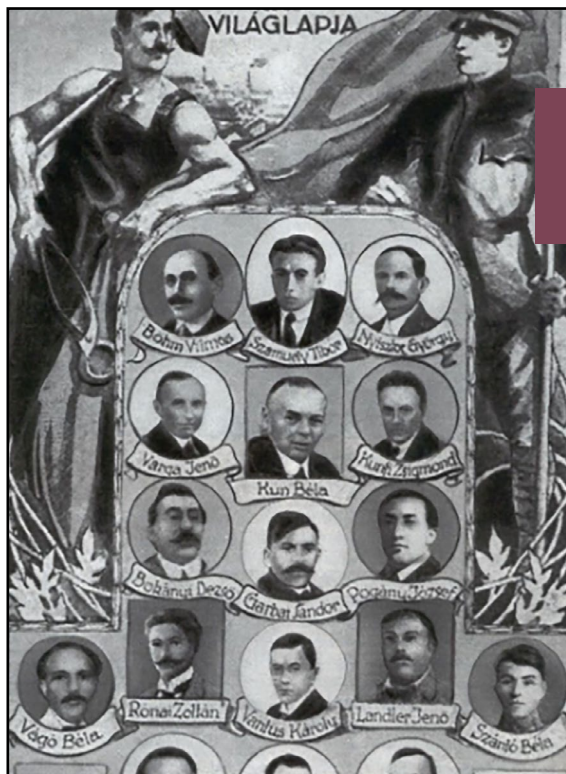
Az alapvető és óriási dilemmát már a kezdetektől az a kérdés jelentette, hogy szerepet vállalhatnak-e a szociáldemokraták egy polgári demokratikus forradalom kormányában? Hogy bármennyire is előrelépést jelentene az a forradalom előtti politikai-gazdasági berendezkedéshez képest, de építhetnek-e egy polgári, kapitalista rendszert, ha hosszabb távon annak meghaladására törekednek a maximális program szerint? Garami Ernő „nemmel” felelt a kérdésre, és csak Károlyi Mihály kifejezett kérésére vitte bele a koalíciós kormányba a szociáldemokratákat. Helyesebbnek tartotta volna, ha az MSZDP csak a kormányon kívülről támogatja Károlyi Mihály politikáját. Több szociáldemokrata politikusnak azonban megnőtt az „étvágya”, és az MSZDP súlyának megfelelő részvételt szeretett volna a kormányban.

Ahogy a Károlyi-kormány támogatottsága csökkent a burzsoázia részéről, úgy nőtt a szociáldemokraták súlya: az 1919 januárjában megalakuló „kispolgári” Berinkey-kormányban már öt minisztériumot vezettek szociáldemokraták: Garami Ernő

és Böhm Vilmos kereskedelemügyi hadügyminiszter maradt, Kunfi Zsigmond közoktatásügyi és Peidl Gyula munkaügyi miniszter lett, és Szabó Oreszt ruszin nemzetiségügyi minisztert is az MSZDP delegálta.

Hiába fogadták el az új választójogi törvényt a Károlyi-rendszerben, a választás megtartását halogatták, mivel Magyarország jelentős területén cseh, román és francia csapatok tartották megszállva. Végül választásra csak 1919 áprilisában került sor, már a Tanácsköztársaságban, miután a szociáldemokraták összefogtak a kommunistákkal, de ezen a választáson csak az egyesült párt, az MSZP jelöltjeire lehetett szavazni. A Tanácsköztársaság kormányában, a Forradalmi Kormányzótanácsban először csak egy népbiztosi pozíciót viseltek a kommunisták – Kun Béla külügyi népbiztos lett –, a többi népbiztos szociáldemokrata lett, ahogy elnökké is a szociáldemokrata Garbai Sándort választották. A tényleges vezető azonban a kommunista Kun Béla volt. Később azonban a felére nőtt a kommunisták aránya a kormányban, mikor a kommunista népbiztos-helyettesek népbiztosok lettek.

Mivel a Forradalmi Kormányzótanács tagjai közt a zsidó származásúak aránya jóval több volt mint 60% – ez az országos arányszámukhoz képest közel tízszeres felülreprezentációt jelentett –, ezért az ellenforradalmi korszakban széles körben azonosították „zsidó diktatúráként” a proletárdiktatúrát. Fontos azonban leszögezni, hogy a népbiztosoknak egy ateista és internacionalista politikai mozgalom tagjai-

A Forradalmi Kormányzótanács első felállása
(1919. március 21. – 1919. április 3.)

ként semmiféle zsidó identitásuk nem volt. Kun Béla a Tanácsok Országos Gyűlésén ki is jelentette, hogy „zsidó volt az apám, ellenben én nem maradtam zsidó, mert szocialista lettem, kommunista lettem” – utalva ezzel arra, hogy a mózeshit vallását nála már a bolsevizmus szekuláris hite váltotta fel. A zsidók nagy aránya a munkásmozgalom részt-

Böhm Vilmos és Stromfeld Aurél a Vörös Hadsereg vezetőiként

vevői között nem a „judeobolsevizmus” összeesküvés-elméletével magyarázható, hanem azzal, hogy a megvalósult jogi emancipáció ellenére – az izraelita vallás 1895-ben bevett felekezet lett – a zsidókat továbbra is diszkrimináció érte a mindennapokban. Számukra az internacionalista mozgalomba belépés lehetőséget adott arra, hogy elhagyják a „zsidóságuk” miatti hátrányt, ami – sokak értelmezésében – a maradéktalan társadalmi beilleszkedésüket akadályozta.

Amikor a proletárdiktatúra megbukott, a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták emigráltak Magyarországról. A Magyarországon maradt mérsékelt szociáldemokraták megalakították a Peidl-kormányt, ezt azonban egy hét után, 1919. augusztus 6-án megbuktatta egy jobboldali puccs. Ekkor kezdetét vette a fehérterror – az 1918-1919-es forradalmakban szerepet vállalt baloldaliak üldözése –, amely miatt az MSZDP bojkottálta az 1920-as választást. Az 1922-es választáson már elindultak a szociáldemokraták, miután vezetőjük, Peyer Károly 1921-ben kiegyezett a jobboldali miniszterelnökkel, Bethlen Istvánnal. Az MSZDP a Horthy-rendszer legitim ellenzéke lett.

Feldíszított villamos a Kommunista kiáltvány elhíresült befejezésével

5 | „TESTVÉRPÁRT” VAGY „ELLENPÁRT” - A SZOCIÁLDEMOKRATÁK VISZONYA A KOMMUNISTÁKHOZ

A Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak előbb ellenséges, majd szövetségi, végül – az 1918-1919-es forradalmak után – ismét ellenséges viszonya volt a kommunista párttal. A Kommunisták Magyarországi Pártját a Szovjet-Oroszországból Magyarországra küldött bolszevikok szervezték meg, a Kun Béla vezette párt az 1918. november 24-i megalakulása után élesen támadta a kormányt, és különösen a szociáldemokratákat.

Míg a polgári pártokkal koalíciós kormányt alkotó szociáldemokraták 1918 novemberében felfüggesztették az osztályharcot, és a polgári demokratikus rendszert igyekeztek megszilárdítani, addig a kommunisták támadták azt, és a proletárdiktatúra szükségességét hirdették. A kommunista pártlapban, az 1918 decemberében elindított Vörös Újságban a munkások elárulásával vádolták a szociáldemokratákat a kormányt támadó cikkekben, míg a Népszavában a szociáldemokraták azért bírálták a kommunistákat, mert az izgatással és a gyűlöletkeltéssel vesélybe sodorják a forradalom vívmányait. A támadások miatt a szociáldemokrata miniszterek úgy döntöttek, hogy

leszámolnak a demagóg ígéretekkel tüntető kommunistákkal, és ezért 1919 februárjában letartóztatták a kommunista pártvezetést. A börtönben felholtarték Kun Bélát a rendőrök, és ezzel mártírrá tették: a kommunisták népszerűsége az egekbe szökött a munkások és a háborús veteránok között, miután a legolvasottabb bulvárlap, Az Est tudósítója interjú készített a „félholtra vert” Kun Bélával. Ebben voltak olvashatók a legendássá vált mondatok, amelyek egy csapásra a munkásmozgalmak mártírjává tették a kommunista párt vezetőjét:

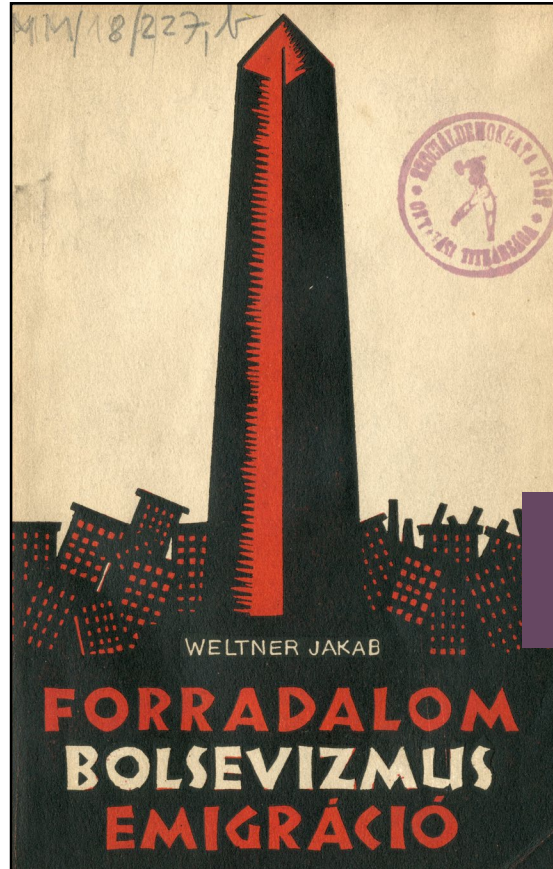
4. oldal. Az Est február 22. Szombat, 1919. február 22. Kun Béla félholtra verték a rendőrök. A cikk tartalma: Kun Béla, a szociáldemokrata párt vezetője, a rendőrök által letartóztatva a börtönben van. A cikk tartalmazza Kun Béla sajnálkozó levelét a népszavasághoz, ahol a szociáldemokraták elárulását vádolja meg a munkásokat. A cikk végén a szerkesztő megjegyzi, hogy Kun Béla a börtönben van, és a népszavásztól való elzárása miatt nem tud részt venni benne.

Az Est interjúja Kun Bélával

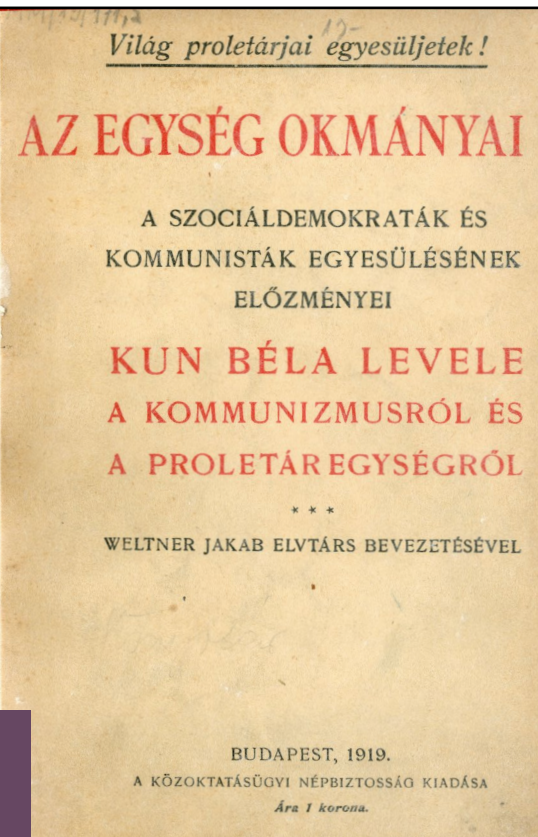
„– Mivel verték meg?

- Puskatussal – válaszol halkán Kun Béla.
- Meg tudná ismerné azokat a rendőröket, akik megverték?
- Nem fontos, – mondja nyugodtan –, félrevezetett emberek.”

Amikor a válság 1919 márciusában tetőzött, és a Berinkey-kormány lemondott, a szociáldemokraták nem mertek már egyedül kormányt alakítani, és kiegyeztek a börtönnel lévő kommunistákkal. A közhiedelemmel ellentétben mindez Károlyi Mihály tudta nélkül történt: Károlyi köztársasági elnökként egy tisztán szociáldemokrata kormányt kívánt kinevezni Kunfi Zsigmond miniszterelnökségével, a kommunistákkal történő összefogást pártoló baloldali szociáldemokraták azonban megpuccsolták Károlyit a titkára, Kéri Pál (1882-1961) segítségével: lemondó nyilatkozatot fogalmaztak a köztársasági elnök nevében és aláhamisították az aláírását. Mire Károlyi Mihály föleszmélt, már kikiáltották a proletárdiktatúrát, és a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesült Magyarországi Szocialista Párt (MSZP) néven. (A párt neve 1919 júniusában Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja lett.)

Weltner Jakob Forradalom, bolsevizmus, emigráció című 1929-ben megjelent memoárja

Az MSZDP és a KMP egyesülésének dokumentumait bemutató kiadvány

A magyar szociáldemokrácia történetének legnagyobb alakja, Garami Ernő nem kérte átvételét az egyesült pártba, mivel nem akart olyan párt tagja lenni, amelynek nevében nem szerepel a „demokrata” szó. Eldöntötte, hogy elhagyja az országot – ahogy később Jászi Oszkár, majd Károlyi Mihály is távozott a Tanácsköztársaság idején. Kun Béla szerette volna, ha Garami a Forradalmi Kormányzótanács megbízásából utazik Svájcba, hogy pénzért jelentéseket írjon a nemzetközi helyzetről, Garami Ernő azonban azt nem vállalta. Weltner Jakob, a Népszava szerkesztője azonban úgy gondolta, hogy a szociáldemokratáknak nincs más választásuk, mint a „munkássegység helyreállítása”. Ahogy utóbb megírta a Forradalom, bolsevizmus, emigráció című, 1929-ben megjelent memoárjában: a Vix-jegyzék átadása után, 1919. március 21-én az MSZDP az

„öngyilkosságnak” két módja közül választhatott: a kommunistákkal történő egyesülés és a Garami Ernő javasolta visszavonulás között. Végül az MSZDP „az elpusztulás tisztességesebb módját” választotta azzal, hogy „kísérletet tett a helyzet megmentésére”.

A pártegyesülés dokumentumait összegyűjtő, Az egység okmányai című kiadvány is Weltner Jakob bevezetésével jelent meg 1919-ben.

Kezdetben azonban úgy tűnt, hogy szó sincs „öngyilkosságról”: a Tanácsköztársaság széles körű támogatást élvezett az első hetekben még a polgárság körében is, mivel a proletárdiktatúrától várták, hogy az sikeresen meg tudja védeni a magyar határokat. A „mészetek” az 1919. április 16-án meginduló román támadásig tartottak. Ekkor bepánikolt a Tanácsköztársaság vezetősége, indokolatlan túszszedésekkel akarták elejét venni az ellenforradalmi mozgalmak szervezésének, és a „vörös terror” is ekkor kezdődött. A terror kérdésében a szociáldemokraták mindvégig visszahúzó szerepet játszottak. Összességében azt mondhatjuk, hogy a Tanácsköztársaság idején egészen addig, amíg volt remény a proletárdiktatúra fenntartására, a szociáldemokraták sikeresen együttműködtek a kommunistákkal. A proletárdiktatúra 1919. augusztusi bukása után azonban a szociáldemokraták és a kommunisták egymás vádoltak a bukásért, és a viszonyuk három évtizeden át újra el-lenséges lett.

Kun Béla beszédet mond

Ünnepi felvonulás a budapesti Kodály köröndön

6 | VÖRÖS HORIZONTOK: AZ MSZDP NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI ÉS EREDMÉNYEI

Mivel Magyarország soknemzetiségű volt, az MSZDP nemzetiségi szekcióiban a cseh, szlovák és román szociáldemokraták is politizáltak, akik nemzetiségi nyelvű szociáldemokrata lapokat is működtetettek (ilyen volt a Volksstimme). Az MSZDP a nemzetiségek emancipációját követelte. A magyarországi szociáldemokrata politikusok rendszeres résztvevői voltak a nemzetközi szociáldemokrata konferenciáknak, a világháború idején is részt vettek a semleges országokban tartott szociáldemokrata tanácskozásokon. Ugyan külpolitikai okokból igyekeztek erősíteni a kapcsolatot az antant országok munkáspártjaival, az MSZDP legerősebb kapcsolata Ausztria Szociáldemokrata Pártjával (SPÖ) volt, amely az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után is fennmaradt. Ennek köszönhető, hogy a proletárdiktatúra bukása után Ausztria adott menedékjogot a Magyarországról elmenekülő, üldözött kommunista és baloldali szociáldemokrata politikusoknak.

Bár az utókor bírálhatja sok döntésüket, a magyarországi szociáldemokraták az első világháborús vereséget követő rendkívül nehéz időszakban, az 1918-1919-es forradalmak válságperiódusában, számos esetben példát mutattak napjainknak: a szociáldemokraták igyekezetét a szegények, az alul lévők műveltségének emelésére, hogy felelős politikai döntéseket hozzanak, azt hogy demokratizálták a közigazgatást, és hogy kiálltak a progresszív adózás mellett, végül, hogy károsnak ítélték a nemzetállamok bezárkózását, mindenképp el kell ismernünk, és érdemes követnünk.

GARAMI ERNŐ (1876-1935)

Garami Ernő portréja

Garami Ernő a magyar szociáldemokrácia történetének legnagyobb alakja volt, akit méltatlanul kevésbé ismer a magyarországi nyilvánosság. Személye nem képezi emlékezetpolitikai csatározások tárgyát, Budapesten nemhogy szobra, de emléktáblája sincs, és a fővárosban utca sincs elnevezve róla (1947 és 1951 között csak pár évre viselte nevét a mai Goldmann György tér a Petőfi híd budai hídfőjénél) – pedig Garami minden diktatúrával szemben állást foglalt, hitt a demokráciában. 1876. december 13-án született Budapesten, édesapja kávéházat üzemeltetett a Kálvin téren, de korai halála után a család elszegényedett. Garami műszerészi tanulmányokat folytatott, és tanoncként kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1895-ben Berlinbe költözött, ahol a szakmájában tevékenykedett és szociáldemokrata lapok szerzője lett. 1898-ban tért haza, ekkor beválasztották az

MSZDP vezetőségébe, és több mint két évtizeden át a párt egyik vezetője lett. Nemcsak részt vett az 1903-as pártprogram kidolgozásában, de az lényegében az ő szellemi vezetésével történt. Németül folyékonyan írt és beszélt, Karl Kautsky és August Bebel leveleztek vele, egyenrangú partnernek ismerve el őt. Nemcsak a Kommunista kiáltványt, de A tőkét is lefordította, bár utóbbi fordítása nem jelent meg (a Horthy-rendszerrel kiegyező szociáldemokrata pártvezetőséggel történet összekülönbözése miatt). Előbb segédszerkesztője, majd 1905. április 1-jétől felelős szerkesztője lett a napilappá váló Népszavának, és Kunfi Zsigmonddal közös alapítója és szerkesztője volt a párt elméleti folyóiratának, az 1906-ban indult Szocializmusnak is. És miközben a pártot vezette a választójogi küzdelem idején, arra is maradt energiája, hogy választmányi tagja legyen az Országos Magyar Népfürdő Egyesületnek

A németországi szociáldemokratákhoz hasonlóan kezdetben a magyarországi szociáldemokraták is támogatták a világháborút – tegyük hozzá, hogy Tisza István súlyos következményeket helyezett kilátásba, amennyiben ezt nem teszik –, 1917-től azonban az MSZDP újra kiállt az 1914 előtt képviselt antimilitarizmusa mellett, 1918 januárjában pedig sor került a magyar történelem első tömegsztrájkjára is. 1918 őszén az jelentett nagy dilemmát Garami Ernő számára, hogy a szociáldemokraták részt vehetnek-e egy polgári demokratikus kormányzatban: Garami Ernő azt szerette volna, ha az MSZDP csak kívülről támogatja a Károlyi-kormányt, és csak Károlyi Mihály kifejezett kérésére vállalta el a kereskedelemügyi miniszteri posztot. Mivel Garami Ernő mindvégig tagadta, hogy az 1918-1919-es Magyarországon adottak a feltételek a szocializmus megvalósításához, ezért amikor az MSZDP és a KMP egyesült 1919. március 21-én, Garami telefonon kérte párttagságának törlését, amit azzal indokolt: „Nem lehetek többé olyan pártnak tagja, amelyik nevéből a demokrata szót törli.”

A németországi szociáldemokratákhoz hasonlóan kezdetben a magyarországi szociáldemokraták is támogatták a világháborút – tegyük hozzá, hogy Tisza István súlyos következményeket helyezett kilátásba, amennyiben ezt nem teszik –, 1917-től azonban az MSZDP újra kiállt az 1914 előtt képviselt antimilitarizmusa mellett, 1918 januárjában pedig sor került a magyar történelem első tömegsztrájkjára is. 1918 őszén az jelentett nagy dilemmát Garami Ernő számára, hogy a szociáldemokraták részt vehetnek-e egy polgári demokratikus kormányzatban: Garami Ernő azt szerette volna, ha az MSZDP csak kívülről támogatja a Károlyi-kormányt, és csak Károlyi Mihály kifejezett kérésére vállalta el a kereskedelemügyi miniszteri posztot. Mivel Garami Ernő mindvégig tagadta, hogy az 1918-1919-es Magyarországon adottak a feltételek a szocializmus megvalósításához, ezért amikor az MSZDP és a KMP egyesült 1919. március 21-én, Garami telefonon kérte párttagságának törlését, amit azzal indokolt: „Nem lehetek többé olyan pártnak tagja, amelyik nevéből a demokrata szót törli.”

Svájcba távozott, majd a proletárdiktatúra bukása után rövid időre hazatért Magyarországra, de a fehér terrort látva újra, most már egy évtizedre emigrált. 1921-ben a Jövő című lapját szerkesztette Bécsben – a Károlyi-kormány egy másik korábbi miniszterével, Lovászy Mártonnal közösen –, és 1922-ben ugyanott jelent meg a forradalmak és az ellenforradalom időszakát felidéző Forrongó Magyarország – Emlékezések és tanulságok című memoárja. Ez – mivel mind a szélsőbal-, mind a szélsőjobboldalt bírálta – 1989-ig nem jelenhetett meg Magyarországon. Haláláig már csak kis időt töltött Magyarországon, 1929 és 1931 között, aztán a pártvezetéssel összekülönbözése miatt visszatért Bécsbe. Onnan már csak 1934-ben, gyakorlatilag meghalni jött vissza Magyarországra. Méltatlanul elszegényedve hunyt el 1935. május 28-án.

KUNFI ZSIGMOND (1879-1929)

Kunfi Zsigmond portréja

A magyar szociáldemokrácia történetének kiemelkedően tehetséges alakja volt Kunfi Zsigmond, akinek egész élete az ellentmondások őrlődésében telt: értelmiségiként a munkásmozgalmában, erkölcsös emberként a politikában, demokrataként egy diktatúra vezetői között. Krúdy Gyula is így látta Kunfi, a népmiszter című cikkében: „Milyen ember Kunfi? Ha messziről nézed, olyan, mint egy rajongó költő. Kicsit kócos, kicsit tanáros. Vélnéd, egy éjszakázó söngeiszt [széplélek], aki cinikus hírlapírókkal fecseg a kávéházban. Közélről nézed: pedáns és rendes, mint egy nyárspolgár.”

1879. április 28-án született Nagykanizsán, de a kanizsai piarista gimnáziumi tanulmányok után már Kolozsvárra járt egyetemre, ahol összeismerkedett a jeles – és meghurcolt – polgári radikális társadalomtudóssal, Somló Bódoggal, aki összekötötte a „szociológia első magyar műhelyével”, a budapesti Huszadik

Század című folyóirattal. 1902-től jelentek meg írásai Jászi körének folyóiratában, de országos figyelmet a Népszavában közölt „A hazafiság revíziója” című 1906-os cikksorozatával váltott ki, ami után Apponyi Albert kultuszminisztersége alatt eltiltották a tanítástól az akkor egy temesvári középiskolában oktató tanárt. Ekkor érte Garami Ernő hívása, hogy költözzön Budapestre és legyen az MSZDP elméleti folyóiratának, az 1906-ban indított Szocializmusnak a szerkesztője. Főállású pártideológus lett, és a szociáldemokrata párt 1909-es kongresszusán a pártvezetőségbe is beválasztották. Ez Kunfi életének emelkedő szakasza volt: egy másik szociáldemokrata politikus – és későbbi népbiztos – Rónai Zoltán hűgát vette feleségül, a galileista Rónai Boriskát. Kunfi rendszeres előadója volt a szabadgondolkodó diákegyesületnek, a Galilei Körnek (1908-1919). Kiváló szónok volt, nem véletlen, hogy amikor a baloldal felé közelítő függetlenségi párti Károlyi Mihály 1914-ben kampánykörütra indult az USA-ba, Kunfi Zsigmondot vitte magával a szociáldemokrata politikusok közül. Károlyi rajongva nyilatkozott Kunfi előadói képességeiről: „egyetlen hallgatójára sem volt nagyobb hatással Kunfi Zsigmond, mint énreám”.

1918 őszétől a Károlyi-kormányban előbb tárca nélküli munka- és népjóléti miniszter, majd a Berinkey-kormányban közoktatásügyi miniszter lett. Kunfi, aki akkor már több mint egy évtizede foglalkozott oktatáspolitikai kérdésekkel – a magyar közoktatást bíráló Népoktatásunk bűnei című munkája 1908-ban jelent meg –, nagy lendülettel fogott hozzá az oktatás reformjának. Számos kiváló, addig háttérbe szorított tudós kapott kinevezést minisztersége alatt, ám a – egyébként szakmailag indokolt – kinevezésekkel megsértette az egyetemek autonómiáját. A Tanácsköztársaság idején pedig az váltotta ki a legnagyobb botrányt, hogy az ő közoktatásügyi népbiztossága alatt vezették be az iskolákba a nemi felvilágosítást az addig kötelező hittan helyett. Kulturpolitikusai programja a következő volt: „A vagyon, a hatalom és a gazdagság ketrecéből kiszabadítani az alkotó géniust, a szegénység, elnyomatás, tudatlanság és örömtelenség börtönéből kisza-

badítani a munkást – ez a proletárforradalom lelki, művelődésbeli tartalma” – ahogy Beethoven IX. szimfóniájának előadása előtt 1919. április 12-én elmondta az Operaházban.

Kunfi 1919 júniusáig tartozott a proletárdiktatúra vezetőségéhez, és aztán háttérbe vonult: az 1918-1919-es forradalmak zaklatott időszaka – amely során „széplélekként” fellépett a terror ellen – megviselte érzékeny idegrendszerét, és rászokott a morfiumra. A kommün bukása után emigrált, és hazájától elszakadva, Bécsben – ahol keserűen állapította meg, hogy magyar helyett német nyelven írva már nem író, csak újságíró – elhatalmasodott rajta depressziója: 1929. november 18-án öngyilkos lett.

GÁRDOS MARISKA (1885-1973)

Az idős Gárdos Mariska előadást tart fiataloknak

Gárdos Mariska a magyarországi nőmozgalom történetének kiemelkedő alakja, aki annyira szenvedélyesen képviselte a női egyenjogúsítás ügyét – amit a politikai pártok közül elsőként a szociáldemokrácia tűzött zászlajára Magyarországon –, hogy mikor eljutott Párizsba, szabályosan felháborodott azon, hogy a Pantheonban eltemetett nagyságok között egyetlen „Madame”-ot se talált. 1885. május 1-jén született a Somogy megyei Nagyberényben, de egyéves korában Budapestre költözött a család, édesapja ugyanis az Óbudai Hajógyárban kapott munkát. Nagyon szegény, proletárcsaládból származott, édesanyja tizenkét gyermeket szült, de közülük csak négy érte meg a felnőttkort. Gárdos Mariska visszaemlékezése, az 1961-ben megjelent Szállj gondolat... szerint a nyomorúság általános volt: „nemcsak az én anyám volt hős, de minden proletáranya az: a szájukból elvont falatokkal táplálták gyermekeiket”. Egy betegség miatt nagyon kicsi korában elvesztette a látását, és csak hatéves korában nyerte vissza. Idős korában végleg megvakult, de továbbra is szenvedélyes előadásokat tartott.

A munkásmozgalommal édesapja és bátyja révén került kapcsolatba: már kislányként csillogtatta szavalókészségét a pártrendezvényeken és munkásmatinékon, tizenöt éves korában a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba is belépett, miután elvégzett egy kereskedelmi szaktanfolyamot. Szervezője lett a Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegyletének, botrányt csinált abból, amikor többen is halálukat lelték az akkor még a Rákóczi úton található Párisi Nagy Áruház 1903-as leégésekor, mert az üzletek tulajdonosai profitélségből nem tartották be a tűzvédelmi előírásokat. Azonban egyre inkább a női egyenjogúság kivívását tekintette elsőrendű feladatának: 1902-ben egyik megszervezője volt a Nők Asztaltársaságának, 1903-ban pedig ő kezdeményezte a Magyarországi Munkásnő Egyesület megalapítását.

1905-től újságíróként dolgozik, az ekkor induló Nőmunkás című szociáldemokrata nőmozgalmi lapot szerkesztette, de – amúgy kiváló – cikkei helyett elsősorban legendássá vált szónoklatairól lett emlékezetes. Egy Ady Endrének tulajdonított, a nagyváradi Szabadságban 1904. január 19-én megjelent cikk a következőképp mutatta be a tizennyolc éves Gárdos Mariskát: „A szocializmus keblén igazi piros szegfű Gárdos Mariska, féket nem ösmerő, igazi agitátor tehetség. Egyike a legérdekesebb női jelenségeknek. Magyarországon valószínűleg egyedül áll. Adott alkalommal óriási tömegeket tudna fanatizálni.” Népszerűsége miatt névtelen rágalmozó cikkek sorozatával kellett hadakoznia. 1907-ben például azt igyekeztek elterjeszteni róla keresztény-konzervatív ellenfelei, hogy kilencszobás lakása van. 1909-ben kudarcos házasságot kötött Bresztovszky Ernő újságíróval – az „Internacionálé” magyarra fordítójával –, amelynek válás lett a vége, kisgyermek pedig betegségben meghalt. Megrázó története a memoárjának, amikor halott kisbabája mellett kell befejeznie a cikket, amelyet lapzártáig le kell adnia. Magánéleti tragédiái elől tehát a munkájába menekült,

és még több feladatot vállalt a munkásmozgalomban: vezetője lett az Országos Nőszervező Bizottságnak.

1912-1913-ban nagy sikerű előadókörutat tett az USA-ban, hazatérve azonban kicsit háttérbe szorult egy másik jeles nőmozgalmár, Buchinger Manó vezető szociáldemokrata politikus felesége, Ladányi Szeréna mögött. Az 1918-1919-es forradalmak idején aztán ismét beszédek sorát tartotta, többek között ő búcsúztatta az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet leverése során elesett vöröskatonákat, és 1919 júniusában a szociáldemokraták és a kommunisták egyesüléséből létrejött párt (előbb Magyarországi Szocialista Párt, majd Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja) kongresszusát követő országos nőértekezleten ismét beválasztották a magyarországi nőmozgalom vezető testületébe. A proletárdiktatúra bukása után ő is emigrált, csak 1932-ben tért haza Magyarországra. Az egyre fenyegetőbb légkörben se nyugodott, továbbra is szemináriumokat és előadásokat tartott, cikkeket írt – nem egynek közlését nem engedélyezték, előadásaiból rendőrségi ügy lett. A Horthy-rendszerben többször is bíróság elé kellett állnia, 1936-ban öt hónapos börtönbüntetésre ítélték, amit 1937-ben le is töltött. A második világháborút követően már a Magyar Kommunista Pártba (MKP) lépett be, és alelnöke lett a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének (MNDSZ). 1971-ben a Magyar Nők Országos Tanácsának örökös tiszteletbeli tagjává választották. A magyarországi nőmozgalom hőskorának történetét az A nő a történelem sodrában című 1942-ben megjelent könyvében írta meg.

Felhasznált irodalom

Borsányi György: *Októbertől márciusig. Polgári demokrácia Magyarországon, 1918.* Budapest, Kossuth, 1988

Csizmadia Sándor: *Proletár költemények.* Kiadja a „Népszava” könyvkereskedése. Budapest, 1897

Az egység okmányai. A szociáldemokraták és a kommunisták egyesülésének előzményei. Kun Béla levele a kommunizmusról és a proletáregységről. Bevezette: Weltner Jakab. Budapest, 1919

Dr. Erdély Jenő: *Mit akarnak? Károlyi pártja, a szociáldemokraták, radikálisok, keresztény szocialisták, földművelők, bolsevikiek? Az összes magyar politikai pártok programja és szervezete.* Budapest, Benkő Gyula (Grill-féle) könyvkereskedése, 1919

Erényi Tibor–Kende János–Varga Lajos: *Félévszázad. A szociáldemokrácia története Magyarországon, 1868–1919.* Budapest, Mediant Kft., 1990

Garami Ernő: *Forongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok.* [Budapest], Primusz Kiadó, 1989

Garami Ernő: *Hazafiság és nemzetköziség.* Budapest, kiadja a Népszava könyvkereskedése, [1903]

Garami Ernő: *Marx és Engels élete.* Budapest, kiadja a Népszava könyvkereskedése, 1918

Gárdos Mariska. A bevezetőt írta és a kötetet összeállította: Kende János. Budapest, Kossuth–Magyar Nők Országos Tanácsa, 1985

Hajdu Tibor: *Az 1918-as polgári demokratikus forradalom.* Budapest, Kossuth, 1968

Hajdu Tibor: *Közép-Európa forradalma, 1917-1921.* Budapest, Gondolat, 1989

Hajdu Tibor: *A magyarországi Tanácsköztársaság,* Budapest, Kossuth, 1969

Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Budapest, Jaffa, 2018

Horovitz Jenő: *A néphez! A Magyarországi Szociáldemokrata Párt programjának rövidre fogott magyarázata.* Budapest, „Világosság” Könyvnyomda, 1919

Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai.* Budapest, Magyar Hírlap Könyvek, 1989

Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982

Köves Rózsa–Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja.* Budapest, Kossuth, 1974

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Második kötet. A magyar munkásmozgalom az imperializmusra való átmenet időszakában, 1890-1900. Budapest, Szikra, 1954

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Harmadik kötet. A magyar munkásmozgalom a 20. század első éveiben és az 1905–1907-es forradalmi válság idején. 1900–1907. Budapest, Szikra, 1955

A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1905. évben. Budapest, 1906

Móricz Zsigmond: *A földtörvény kis kátéja. Az 1919: XVIII. néptörvény magyarázata és utasítása a földműves nép földhöz juttatásáról.* Budapest, a Néplap kiadása, 1919

Népszava

Ringer Lili: *Pukkancs a forradalomban. Kis történet kicsinyeknek.* Budapest, Bíró Miklós nyomdai műintézete, 1918

Schlett István: *A szociáldemokrácia és a magyar társadalom 1914-ig.* Budapest, Gondolat, 1982

Varga Lajos: *Garami Ernő. Politikai életrajz.* Budapest, Napvilág, 1996

Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon, 1914. július–1919. március.* Budapest, Napvilág, 2010

Weltner Jakab: *Forradalom, bolsevizmus, emigráció.* Budapest, a szerző saját kiadása, 1929

Summaries of the country studies (English)

Austria

The Social Democratic Workers' Party of Austria (Sozialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs, SDAP) became a decisive political force within a few decades after the unification party congress at Hainfeld in 1888/1889 and in the wake of the 1907 elections was the second largest party in the Imperial Council (*Reichsrat*) of the Cisleithanian (northern and western) part of Austria. Under the leadership of Victor Adler there was a change of course towards a peaceful transition from the wartime Habsburg dictatorship to a democratic republic and the transformation of the state bureaucracy at central-state and federal level towards the end of the war in 1918. Although after the 1911 elections the Social Democratic MPs were the weaker grouping in the provisional National Assembly, over against the Christian Social Party and the German National Party, Karl Renner was nevertheless elected state chancellor on 30 October 1918. The central departments in the areas of foreign relations and social affairs were taken by Social Democrats Victor Adler and Ferdinand Hanusch. Otto Glöckel and Julius Deutsch were dominant undersecretaries in the areas of home affairs and the armed forces. Karl Seitz served as both president of the National Assembly and state president.

Cooperation with the centre-right parties worked surprisingly well because of the extreme external pressure exerted by worries about a communist revolution and because the problems involved in transforming parts of the former Cisleithania were virtually unmanageable. Given the economic dependence on the Entente powers and the centrifugal trends in individual conservative-dominated Länder such as Salzburg, Tyrol and Vorarlberg to leave the federated state again a socialist revolution seemed an illusion. Despite its revolutionary wing the majority of the SDAP remained loyal to a coalition with the Christian Social Party even after the successful elections of February 1919, in which it garnered around 40 per cent of the vote. At the same time, Julius Deutsch was able, with the help of Friedrich Adler, to channel the anarchist-revolutionary tendencies in the army and to implement some of the most progressive social policy legislation in Europe. An eight-hour working day and a law on a chamber of labour and works councils are only a few examples of their achievements. Nationalisation projects such as in coal mining, the

iron industry and the large forest estates were planned but were unable to command a majority.

It did not prove possible to integrate the German-speaking territories of the newly established Czechoslovakia into the new federated state on the basis of President Wilson's 14 Points or to bring about union (*'Anschluß'*) with Germany. The territorial claims of the Kingdom of Yugoslavia to parts of Carinthia, however, were averted by military means and by a referendum. In the end the German-speaking South Tyrol was affiliated to Italy in the peace accords.

Already under the Habsburg Monarchy the SDAP's orientation was pan-German, entirely in the spirit of the 1848 revolution, whose political symbolism had been adopted by the liberals, and despite its Marxist rhetoric the party was politically pragmatic and sought to stabilise democracy. Despite the resignation of Otto Bauer, who had taken over from Victor Adler – who had died on 11 November 1918 – as secretary of state for foreign affairs, and the collapse of the coalition in June 1920, a collective constitutional compromise was achieved in parliament on 1 October 1920. This still provides the basis for the current constitution of the Austrian Republic, with amendments.

Although, despite the severity of the circumstances, the SDAP was able to influence social issues, introduce social policy innovations, prevent a communist revolution and help shape a democratic parliamentary constitution, it ultimately ran aground on the national question; in other words, the attempt to create a pan-German state including all German-speaking territories together with the German Reich. The peace treaty of Saint Germain-en-Laye in 1920 set in stone the small independent state of Austria and prohibited the name 'German-Austria' and the 'union' with Germany.

Belarus

It is impossible to recount the history of the Republic of Belarus without taking into account the country's socialist movement. The Belarusian Revolution started after an attempt to create the Belarusian Revolutionary Party in 1902 and the establishment of the Belarusian Socialist Hramada (BSH) in 1903 (*'hramada'* means *'commune'* or *'community'*). The Party's first manifesto described its strategic goal, which became the objective of the whole Belarusian movement in the twentieth century and remains that of democratic forces in Belarus in the twenty-first century, namely the establishment of an independent democratic republic. The period from 1902 to 1917 can be characterised one of ideological revolution.

The BSH, which was the only Belarusian party at that time, remained a faction of Marxists and *narodniks* ('populists') until 1 May 1918. Social democrats played a major role in the Party. Aliaksandr Burbis, Vaclaŭ Ivanoŭski, Ivan and Anton Łuckievič and Aliaksandr Ułasau were close to the Central Committee elected in January 1906. Social democrats źmicier żyłunovič, Jazep Dyła and Arkadž Smolič were in the forefront of the Party in 1917–1918. As the Belarusian nation was still not completely formed by the early twentieth century, the Party had to perform a culture- and nation-forming function as well. At the same time the Belarusian movement became part of the liberation movement of peoples in the Russian Empire, and BSH was an active participant in the Socialist movement in Russia.

The political stage of the Belarusian Revolution started after the fall of Tsarism. The Party initiated the Congress of Belarusian Organisations in March 1917 and the Congress of Belarusian Organisations and Parties in July of the same year. BSH adherents played a leading role in the Central Council of Belarusian organisations established in July, as well as in the Great Belarusian Council, which commenced activities in October.

Belarusian socialists called for the autonomy of Belarus in the Russian Democratic Federal Republic. The Party did not welcome the Bolshevik takeover. The Great Belarusian Council launched an initiative to hold an All-Belarusian Congress in Minsk. The same initiative

was also proposed by the Belarusian Regional Committee at the All-Russian Council of Rural Deputies. The All-Belarusian Congress (5–18 December 1917) supported unity with democratic federal Russia and decided to form the All-Belarusian Council (Rada) of rural, soldier and worker deputies from its ranks. Bolsheviks in the 'Western region' (as they called Belarus) and the war front broke up the Congress, but its delegates, who held a meeting at the Minsk depot of the Libava-Romen railway, transferred power in Belarus to the All-Belarusian Congress. The majority of seats in the Rada went to BSH members.

BSH members played the decisive role in declaring the Belarusian People's Republic (BPR) on 9 March 1918. The Rada of the All-Belarusian Congress on 19 March, became the BPR Rada after representatives of ethnic minorities joined it. On 25 March, with the help of the BSH members' votes the BPR Rada declared Belarus independent. The Republic was seen by its founders as a democratic social state based on the rule of law. The Great Powers, however, first of all France, saw no interest in Belarus and Ukraine seceding from Russia.

In autumn 1917 some BSH members left it because they supported the Bolshevik manifesto. First, they established the Belarusian Social-Democratic Worker's Party, and from 1918 they started to set up Belarusian sections of the Russian Communist Party (Bolsheviks). Ex-members of BSH initiated the declaration of the Socialist Soviet Republic of Belarus (SSRB) on 2 January 1919. The SSRB, proclaimed as an alternative to the BPR, did not last long. After its existence had been declared for the second time on 31 July 1920 it became a predecessor of the Belarusian Soviet Socialist Republic (BSSR), which was legitimised in 1927. On 25 August 1991 the BSSR became a de facto independent state. On 19 September that year the Republic of Belarus appeared on the map. On 10 December, after renunciation of the Agreement of 1922 on the Establishment of the Soviet Union, the Republic of Belarus became a de jure independent state.

Czechoslovakia

Slovakia

Prior to 1914, Slovak social democracy was formed in cooperation with Hungarians in Budapest, Germans in Bratislava and Czechs in Vienna. Its contacts with Czech social democracy in the Austrian part of the monarchy contributed substantially to the growth and implementation of the idea of Czecho-Slovak mutuality and, ultimately, the idea of a common Czecho-Slovak state.

After the Czechoslovak Republic (or Czechoslovakia) was established in October 1918, the Czech social democratic party merged with its Slovak counterpart in December 1918 to form the Czechoslovak Social Democratic Workers Party. Unified Czecho-Slovak social democracy became firmly embedded in the political structure of the new state. It participated in the drafting of the Constitution, electoral law and laws related to public administration, unification and the rights of ethnic minorities. Even though the leaders of social democracy used revolutionary rhetoric in response to the post-war radicalisation of broad swathes of the population, they pursued reform policies in political and social practice.

The first elections to the Chamber of Deputies in Czechoslovakia were held on 18 April 1920. The social democratic party emerged as the strongest political party in Czechoslovakia. In Slovakia, social democrats achieved electoral victory as well. They obtained 39.4 per cent of the valid votes and, combined with the votes for the Hungarian-German Social Democratic Party, more than 46 per cent. Social democracy played a major role in the creation of the first common state of Czechs and Slovaks. Between 1918 and 1920, the first two social democratic governments laid the foundations of a modern and democratic political system, functioning parliamentary democracy and democratic political culture.

Czechia

Czech social democracy, as an ideological current, broad social movement and political party (ČSDSD) was formed in the last third of the nineteenth century. It developed along similar lines to social democratic movements in the other industrialised countries of central and western Europe. During the First World War, the Social Democrats abandoned their original aim of the democratic transformation of Austro-Hungary in favour of the creation of an independent democratic state, the Czechoslovak Republic (ČSR). They made a significant contribution not only to the creation and stabilisation of the ČSR, but during the whole period of its existence they provided it with firm support, even in the face of the decision by one wing of the party to split off and form the Communist Party, which then competed fiercely with the Social Democrats.

Social democratic ideas on political democracy played a significant role in shaping the constitutional order of the new state, and for most of the period from 1918 to 1938 the Social Democrats were participants in coalition governments. The party was the driving force behind projects such as the new system of sickness, invalidity and old age insurance and pensions, land reform, the eight-hour working day, days off, unemployment insurance, health and safety at work, a number of education reforms and the introduction of a modern civil code. In the 1930s this developed into an attempt to cope with the Great Depression and its mass unemployment. The Social Democrats also exerted influence through their strong representation at regional and municipal level and their broad base resulting from cooperative enterprises and the unions.

The ambitions of the social democratic movement were greater than this, however. They wanted democracy to penetrate economic relationships, or more precisely, the sphere of production, as well as social relationships in general. In this, however, the ČSDSD was not as successful as it had hoped; its policy was realised only in certain areas or for short periods of time. The Social Democrats also believed that while social democratic policy should issue from sovereign states, it should not be confined to their borders. Still, although the movement undertook more international activities than any other political force in the ČSR, here, too, it was more a question of beginnings and unrealised visions.

The complicated relations between minorities in the ČSR, which were the legacy of previous historical developments, at first hindered cooperation between social democratic currents, especially the Czech/Czechoslovak and the German ones. Attempts to find common solutions gradually grew stronger, however, and by the end of the 1920s the German Social Democrats in the ČSR had become a governing party. At the same time there were increasing attempts to find a new order that would allow Czech Germans to see Czechoslovakia as 'their own' state, while preserving its democratic character and its existing borders. The opportunity to impose more of a social democratic imprint on the ČSR that existed in the early 1920s was not to be repeated in later years.

The Czechoslovak Republic of 1938 to 1938 represents the first major attempt in the Czech lands to implement social democratic ideas in practice. It is an attempt that is still inspirational today, both where it succeeded and where it remained unfulfilled.

Estonia

At the beginning of the twentieth century urban social democratic organisations were formed in Estonia, which belonged to the Russian Social Democratic Workers Party. The Russian Social Democratic Workers Party famously split into Bolsheviks and Mensheviks; in the case of Estonia there was a similar split into Federalists and Centralists. By 1917, however, Estonian social democrats had established some sort of coexistence between nationalism, parliamentary democracy and class consciousness. The Estonian political parties with a social democratic orientation played a decisive role in the development from province of the Russian empire to autonomous province to independent state.

By the end of 1917 the idea of Estonian autonomy among social democrats had developed into a strong conviction that Estonia should become an independent state. The first definite concept of Estonian independence was declared by the Estonian Socialist and

Revolutionary Party in the memorandum on the Workers' Republic of Estonia. The first practical steps for announcing the republic in February 1918 were made by politicians of the Estonian Labour Party, with Jüri Vilms at the forefront. After the German occupation, on 11 November 1918 the Estonian Provisional Government was able to re-establish itself and the Estonian Socialist Workers' Party took part in it. In a difficult war situation it was important for the consolidation of the people.

The Estonian Constituent Assembly of 1919, in which social democratic parties played a leading role, laid the foundation for the Estonian state and society. Land reform was adopted; manorial lands belonging to Baltic Germans were expropriated and given to farms. Peace was concluded with Russia. The educational laws adopted by the Constituent Assembly introduced the principle of the comprehensive school, the church was separated from the state and its importance in public life declined rapidly.

The Estonian Constitution, which was adopted in 1920, was created primarily by social democrats and the Estonian Labour Party. The Constitution established a parliamentary republic and universal suffrage (in other words, including women). Among other things, the Constitution granted cultural autonomy to national minorities. In the 1920s and 1930s, the Estonian Social Democrats' platform remained unchanged; the main focus was on reforms to improve workers' social and economic situation. As the years went by, however, tactics became more flexible; it was no longer considered a problem to be in a coalition with right-wing parties. The Social Democrats made progress. From 1926 to 1932, the Estonian Social Democratic Workers' Party was the largest parliamentary group. Although in the second half of the 1930s the influence of the Social Democrats in Estonia was small, important steps were taken in terms of Estonian statehood.

Finland

Social democracy entered Finland in its German form via Scandinavia at the turn of the twentieth century when Finland was an autonomous Grand Duchy within the Russian Empire. The breakthrough to a real mass movement in what was still a very agrarian country was boosted by the 1905 revolutionary turmoil that led to a radical democratic reform.

The labour movement was the driving force in pushing through a unicameral parliament, elected by universal suffrage, including women. In the first elections in 1907 the Social Democratic Party won 37 per cent of the vote and 80 out of 200 seats. The reformist way forward was halted, however, by the autocratic Tsar, who could refuse to verify proposed bills and dissolve parliament at will.

The Russian revolution of March 1917 opened up opportunities to strive for the dual objective of national and social liberation. A new all-party coalition government was formed in Finland, and Oskari Tokoi became, in effect, the first socialist prime minister in the world. National unity did not last. The middle class did not trust the socialists, who were radicalised by worsening living conditions and revolutionary Russian comrades. Military guards were formed and armed on both sides. Independence was declared in December 1917, but the nation was trapped in a vicious circle of inner hostilities. Finland drifted into civil war.

After three months of bloody fighting the socialist revolution ended in a devastating defeat. Those reds who were exiled to Soviet Russia founded the Finnish Communist Party, which operated in Finland under the cover of front organisations and trade unions. The labour movement was split, the Social Democrats retaining approximately two-thirds of its public support during the 1920s. 'White' hegemony continued, but alongside punitive measures towards labour there were also integrative forces. The Social Democrats were needed to battle both domestic communism and the foreign Soviet threat. In 1926–1927 Väinö Tanner even led a Social Democratic minority government that included the first woman, Miina Sillanpää, to hold a ministerial post.

Tougher laws outlawing communism were adopted in 1930, but otherwise Finnish democracy endured the challenges of right-wing radicalism. Thus the political system developed in the opposite direction from its counterparts in central and eastern Europe. The dividing line from the Civil War was crossed in 1937 when the two mass parties, the Social Democrats and the Agrarians, formed a coalition government. Finland took its place as the fourth member of the Nordic family. The 'red-soil' cooperation and Nordic neutralism did not save Finland from two wars with the Soviet Union, although they did make the country strong enough to avert military occupation. This made it possible for the Finns to follow the Scandinavian path after the Second World War instead of landing in the Soviet-led communist bloc.

The Nordic (very social democratic) model of welfare state provided a road map for Finland, which by international comparison has achieved top rankings in almost every category. What is more, the Finns achieved the dual objective of national and social liberation that the vanguard of early social democracy dreamt about. The challenge remains how to carry the national story of success into the ever-more globalised twenty-first century.

Georgia

After the First World War several new independent republics emerged in Eastern Europe. Social democratic movements actively participated in the political constitution of many of the new states. Unexpectedly, the first social democratic government in Europe was created not in one of the western industrial nations, but in Georgia, an agricultural country formerly in the Russian Empire, adjoining the Near East.

The design of socialism and thus social democracy in Georgia was always deeply influenced by its unique conditions. While the nineteenth century was deeply imprinted by Tsarist oppression of Georgian culture and people, the first democratic movements were nationalistic and elitist as Georgia was an agricultural country with only a small

industrial proletariat. It is not surprising therefore that only in 1892 was the first left-wing union formed in Zestafoni, one of the biggest industrial centres in Georgia at the time. The first manifesto of the Georgian left was published in 1894, written by Noe Zhordania, the future leading figure among the Georgian social democrats. The manifesto already exemplifies the distinct character of Georgian socialism, recognising the lack of an industrial proletariat and the need to include the peasants and other non-bourgeois classes by democratic means.

After achieving independence in 1918 the social democrats were the leading force of the fledgling Georgian republic, winning more than 80 per cent of the votes in the first democratic elections. Due to their inclusivity they created a state that was contrary to Bolshevik ideas and instead followed the lead of the German SPD and Karl Kautsky in particular. Equal rights, emancipation of minorities and women, decentralisation and a mixed economy favouring social justice were the pillars of the newly founded republic. The living conditions of workers and peasants alike were to be improved not by revolution, but through gradual progress. But the biggest challenge for the social democratic republic was the foreign threat from Bolshevik Russia, the Ottoman Empire, Armenia and Soviet Azerbaijan. In this hostile environment the social democratic government's goal was to stay neutral but still defend its territorial integrity.

Although the Social Democratic Republic of Georgia was internationally recognised and lauded as a spearhead of social democracy by many representatives of the Second International, such as Karl Kautsky, Ramsay MacDonald and Emile Vandervelde, it nevertheless succumbed to Soviet Russia in 1921 and lost its independence. Today the social democratic past is a distant memory for many Georgians. During the regimes of Shevardnadze and Saakashvili and the current government led by the 'Georgian Dream' party, Georgia's focus has been on neoliberalism and a 'free market economy'. Despite the fact that 'Georgian Dream' describes itself as a social democratic party and is registered as an observer with the European Party of Socialists, it does not portray itself as inheritor of the social democratic past.

Hungary

The Hungarian labour movement sought to emulate its German counterpart and its leaders were influenced by the ideas of Lassalle, Kautsky and Bernstein (the name of Lenin was unknown in Hungary until 1917). The Social Democratic Party of Hungary (Magyarországi Szociáldemokrata Párt, MSZDP) – which was founded in 1890 – commenced its political activities in accordance with the directives of the Second International.

The aim of the Hungarian Social Democrats was not a revolutionary takeover, but becoming a mass party and entering the Hungarian parliament. The MSZDP easily became a mass party, but their most important demand, the universal, equal and secret ballot, was rejected. For this reason, the MSZDP, which wanted to achieve its demands in a democratic way, did not manage to get even one MP into the Hungarian Parliament until 1918, even though it had become the strongest and most organized party of Hungary by then, with a rapidly growing membership. Membership of the party soared after 1917, reaching almost 1 million by autumn 1918.

After defeat in the First World War and the 'Aster Revolution' on 30–31 October 1918, the opposition came to power and the Social Democrats were included in the government under the leadership of the so-called 'red count', Mihály Károlyi. Ernő Garami, leader of the MSZDP, became Minister of Commerce and later on other Social Democrat politicians entered the government. The MSZDP firmly demanded that the independent Hungary become a republic, and on 16 November 1918 Hungary was proclaimed a 'people's republic' with a unicameral parliament (without a House of Lords).

The MSZDP wanted a universal, equal and secret ballot for every citizen over the age of 20, regardless of gender. But this demand was realised to only a limited extent: only men over 21 got the right to vote and literate women over 24. After transforming the 'people's republic' into a Soviet Republic with the collaboration of the Communists in the spring of 1919, everyone over 18 got the right to vote, but the so-called 'reactionaries' (including clerics and 'kulaks') were excluded.

The issue of land was the other hot topic in Hungary at that time. The Social Democrats demanded the nationalisation and collectivisation of medium-sized and large estates, but they were unable to prevail in the civic democratic Károlyi regime. The old demand of the MSZDP, the nationalisation of factories, was not accomplished either during the period of coalition government, only later, during the Hungarian Soviet Republic, when every factory employing more than 10 workers was nationalised.

The Social Democratic Party of Hungary had hostile relations with the Party of Hungarian Communists ('Kommunisták Magyarországi Pártja', KMP), resumed after an interlude of rapprochement in the wake of the revolutions of 1918–1919. When a hostile occupation by the entente powers threatened Hungary in March 1919, the Social Democrat and Communist parties were unified under the name of the Socialist Party of Hungary ('Magyarországi Szocialista Párt', MSZP), in order to create a 'worker unit' to defend Hungary in alliance with Soviet Russia. The 'dictatorship of the proletariat' was proclaimed. Although the Social Democrats and Communists could work together successfully in the Revolutionary Government Council, the Hungarian Soviet Republic was short-lived due to the catastrophic internal and external situation, which could not be managed either peacefully or with violence. When the dictatorship of the proletariat failed, the Communists and the left-wing Social Democrats emigrated from Hungary.

The moderate Social Democrats, who remained in Hungary, formed the Peidl government, but this was overthrown by a right-wing coup after only a weeks on 6 August 1919. A 'White terror' started – persecution of leftists who played a role in the revolutions of 1918–1919 – and for this reason, the MSZDP boycotted the election of 1920. The Social Democrats participated only in the election of 1922, after the new Social Democratic leader, Károly Peyer, made a pact with the rightist prime minister István Bethlen. The MSZDP became the legal leftist opposition of the Horthy regime for two decades.

Iceland

Social democrats in Iceland founded the Social Democratic Party (SDP) and the Icelandic Confederation of Labour in 1916, both of which remained under one rule for four decades. Following the SDP's founding, significant strides were made in spreading and increasing the influence of social democracy and trade unionism.

Frequent splits and conflict within the SDP would later hamper its efforts to retain political power, but it still exerted a major influence in shaping Icelandic society, including the enactment of legislation on fishing vessels' working hours, social security and workers' dwellings in the party's earliest years and during the first years after Iceland regained sovereignty. The SDP formed various coalitions with other parties, thereby implementing a range of social democratic policies.

The party split five times, first of all in 1938 when one of its most prominent members joined the Communists. From that time onwards, there was always a powerful party to the left of the SDP, fragmenting the left wing of Icelandic politics until the parties reunited as the Social Democratic Alliance at the end of the twentieth century. The labour-based parties' combined share of the vote, excluding the Progressive Party, ranged between 35 and 40 per cent, compared with the SDP's average share of 15 per cent until the formation of the Alliance.

The biggest milestone on Iceland's journey towards sovereignty and independence was achieved in 1918 when the Act of Union with Denmark was passed. Up to that point, Iceland had been part of the Kingdom of Denmark. Through the Act of Union, Denmark officially relinquished its claim to Iceland and declared it a free and sovereign state in a personal union with the Danish king. Although this formally ended foreign control over Iceland, the last step remained, namely the founding of a republic completely independent of Denmark and with an Icelandic president as head of state.

During the First World War, a new, class-based party system emerged in Iceland. All the parties avoided making electoral promises on the relationship with Denmark, and

Iceland's first coalition government, formed in 1917, can be said to have settled the issue without party-political conflict. The resolution of the sovereignty issue was thus not a party-political issue for the new class-based parties.

The SDP and Icelandic social democrats in general had a substantial influence on the conclusion of the Act of Union and the sovereignty agreement with Denmark, however. The contributions made by representatives of the fledgling social democratic movement were even critical to reaching an agreement with the Danish negotiation team. The greatest of these contributions was made by the SDP member Ólafur Friðriksson, who travelled to Denmark to win support from members of the Social Democracy party.

Different views on the founding of the Republic of Iceland during the Second World War were to prove problematic for the SDP, whose approach to how and when to found the republic was opposed by the majority of Icelanders and all the other parties. The debate was not about whether to found a republic, but how and when, with Denmark under German occupation. At the centre of the debate was the choice between a rapid separation between the two countries or a divorce along legal lines based on the 1918 Union agreement, with the SDP favouring the latter option.

The Social Democrats in Iceland have a proud and colourful history reaching back to the SDP's founding over a century ago. They have had a profound influence on many aspects of Iceland's social model, shaping it in the form of classical social democracy despite becoming fragmented into two to three parties for over six decades.

Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

There were several social democratic parties in the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, a complex state that came into existence on 1 December 1918 with the unification of the Kingdom of Serbia, Montenegro and the lands inhabited by South Slavs within Austria-Hungary. The oldest was the Social Democratic Party of Croatia and

Slavonia (founded in 1894). In Serbia, the Social Democratic Party of Serbia had existed since 1903, while in Slovenian territory and in parts of Istria inhabited by Croats, the Yugoslav Social Democratic Party had been active since 1896.

The last to be founded was the Social Democratic Party of Bosnia and Herzegovina (1909). Workers' parties were relatively small and weak in countries that were minimally industrialised, predominantly agrarian and poor. The role of social democrats was thus relatively invisible when Austria-Hungary began to disintegrate and a new country emerged. Soon, as in the rest of Europe, impressed by the October Revolution and then by the activities of Béla Kun in Hungary, the Left experienced a split between the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) and social democrats. The KPJ, which had attracted a large number of members, was banned in 1921 following its success in the first general elections, after which it had become the third strongest party in the parliament. Politicians who were more inclined to parliamentarianism and opposed to revolution entered the government and were attacked as 'sterile ministers'. One faction of the social democratic parties united in 1919 to form the Yugoslav Social Democratic Party (JSDS), while in 1920 another group founded the Social Democratic Party of Yugoslavia (SDSJ), which had somewhat fewer supporters.

The two social democratic parties began negotiations in the summer of 1921 and finally merged at the end of that year as the Socialist Party of Yugoslavia (SPJ). This was a united social democratic party led by Dragiša Lapčević and Vitomir Korać (as political secretary), whose platform was decidedly against revolution and against communism. Although it profited materially when the authorities distributed all the property of the outlawed communist parties and their trade unions to the social democrats, the effects were small.

Though illegal, the KPJ continued to operate through trade unions and organisations that were de facto under its control, causing a rift among social democrats, who had difficulty reaching the working class. The SPJ never became a significant factor in the political life of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (later renamed the Kingdom of Yugoslavia), although it fought for the interests of workers and participated in the theoretical debates of that time.

Latvia

The Latvian Social Democratic Workers' Party (LSDSP) was the main Latvian political movement before the First World War and its role in state-building has not previously been fully evaluated. Of course, relations between Social Democrats and independent nation-statehood have often been problematic, not only in Latvia but in most central and eastern European countries. Nationalists and socialists have opposed each other fiercely and relations between class and nation were often seen as contradictory and even antagonistic. In practice, however, there have been multiple overlaps and forms of cooperation; the support of Leftist forces for new statehood has often been crucial.

The Latvian socialist movement was born out of the split in the Latvian nationalist movement, when the energetic younger generation of intellectuals, such as Eduards Veidenbaums, Jānis Pliekšāns-Rainis, Pēteris Stučka, Aspazija and others, found themselves unwilling to remain within the conservative structures dominated by the Riga Latvian Society (RLB). The »New Current«, as they called themselves, was not a Marxist party. It included many facets of European modernism of the time, including realism in literature, Darwinism in science various democratic, Leftist and feminist ideologies coming from both Western Europe and the main Russian cities of Moscow and St Petersburg. The »New Current« was crushed by the Tsarist authorities, however, and henceforth the underground movement became increasingly social democratic.

The LSDSP was established in 1904 as a social democratic party for Latvians; ideologically, it followed the German SPD and Karl Kautsky. In political terms, however, it joined forces with Russian Social Democrats, especially after the Revolution of 1905, when the party had its first experience in mass organizing. Despite the strong influence of Lenin, the LSDSP retained its independence and did not split into Bolsheviks and Mensheviks until 1917. In that year, after the February Revolution in Russia, the Latvian Bolsheviks split off and prepared themselves for an armed insurrection in order to overthrow the Provisional Government. The Latvian Mensheviks, however, established an independent party and planned for a democratic, autonomous Latvia. Their support was decisive for

the establishment of Latvian statehood in 1918; they were the only Latvian political force that enjoyed something like mass legitimacy.

The LSDSP, led by Fricis Menderts and Pauls Kalniņš, played a prominent role in the first period of democracy. It helped to draft a democratic, parliamentary constitution (*Satversme*), adopted in 1922. The party also made an important contribution to the defence of workers' rights and social justice. Despite having the largest faction in all three inter-war convocations of the Latvian parliament (*Saeima*), however, the LSDSP did not join any ruling coalitions (except for two brief periods) and was mainly in opposition. Probably for this reason the party was unable to prevent the 1934 coup d'état by the right-wing agrarian Kārlis Ulmanis. After the coup the party merged with the communists and went underground, only to re-emerge briefly after the Soviet occupation of 1940. Some Social Democrats collaborated with the Soviets. Many, including the leaders Menderts and Kalniņš, joined with other democratic politicians and called for the restoration of democratic Latvian statehood. Many Social Democrats fought for the restoration of 1918 Latvia, both as severely repressed Soviet dissidents and as exiles living in the West.

Lithuania

The emergence and development of social democracy in Lithuania at the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth was influenced by the rise of social democratic movements in various countries, as well as the specific circumstances in Lithuania: the agrarian nature of the country, the delay in capitalist development, the diversity of the ethnic composition of the urban population, the presence of Lithuania in the autocratic Russian empire, the latter's policy of national oppression, as well as emerging processes of national regeneration and national movements .

The ideology and programme of the Lithuanian Social Democratic Party (LSDP), as representative of Lithuanian social democracy, at the turn of the twentieth century,

were characterised, like those of many other social democratic parties at that time, by the primacy given to Marxism. For most of the period, however, national liberation was presented as a precondition for social liberation.

As a result, Lithuanian social democracy became an integral part of the Lithuanian national liberation movement, and in 1905, when the 'national revolution' began in Lithuania, the LSDP was the most active 'political' force in the ensuing events. The defeat of the revolution dealt a severe blow to the LSDP's organisation, operational capabilities, influence on society and programme, however, and from 1907 until the First World War, the LSDP advocated autonomy within the Russian Empire.

The beginning of the First World War and the German occupation of Lithuania meant that the social democrats' approach to the future of Lithuania had to be adapted. LSDP members, in anticipation of the possibility of war-driven changes in the political map of Europe, began to call for an independent democratic Republic of Lithuania established in a democratic way, and actively promoted it (including in its publication *Labour's Voice* in 1917–1918), including participation in joint action by various political currents focused on achieving national liberation.

Social Democrats Steponas Kairys and Mykolas Biržiška, elected together with two left-wing members of the Lithuanian Council, Jonas Vileišius and Stanislovas Narutavičius, were the main opponents of Lithuania's 'strong and everlasting union' with Germany, proclaimed by a resolution of the Council of Lithuania on 11 December 1917 and established by four conventions. They were also, in essence, the main authors of the Lithuanian Independence Act, which was adopted on 16 February 1918. Protesting against the decision by the right-wing majority of the Lithuanian Council to proclaim Lithuania a monarchy and elect a king, the Social Democrats withdrew from the Council of Lithuania, arguing that it had exceeded its powers.

Although from 1917 to 1919 some Lithuanian Social Democrats, especially outside Lithuania, became communists, those who remained faithful to the ideological tradition

of social democracy, during the creation of Lithuanian statehood in 1918, in the autumn of 1919 and then in the period of the establishment of statehood, from 1920 to 1922, constantly emphasised the necessity of a free democratic state in Lithuania, but also a democratic approach to creating such a state. They had no illusions about the ideology and political practices of the Russian Bolsheviks and entered the Lithuanian government to fight the Bolsheviks for Lithuania's independence. They also clearly opposed the aspirations of Polish land owners to annex Lithuania to Poland. In 1919, 1920, 1922 and in subsequent years, the Social Democrats protested unequivocally against undemocratic tendencies in the ideology and actions of right-wing political currents and strove hard to achieve the radical democratization of Lithuanian society and to make the Republic of Lithuania as democratic and socially just as possible.

Poland

After the failure of the January Uprising in 1864, many Polish political emigrants joined the international workers' movement. Socialists from various countries therefore supported the Poles' independence efforts. The International Working Men's Association was established in the same year (often called the First International), on a wave of solidarity with the January Uprising. The greatest advocate of Polish independence was Karl Marx himself. The closest collaborator of the author of *Capital*, Friedrich Engels, wrote that 'Polish independence and the Russian revolution are conditional upon each other' and in a letter to Karl Kautsky in 1882 stated emphatically:

The Polish socialists, who do not make the liberation of their country the key point of their programme, remind me of the German socialists who do not demand, in particular, the abolition of laws against socialists, the freedom of the press, association and assembly. To be able to fight, you first need ground beneath your feet, air, light and space. Otherwise everything is just hot air.

The Polish Socialist Party (PSP), founded in 1892, was the first Polish workers' group that made the fight for its country's independence a political priority. The PSP combined the national-independence demand with a programme of radical social and political reforms aimed at establishing socialism and parliamentary democracy. This programme led to disputes at the heart of the socialist movement. The issue of moving the fight for independence to the forefront caused arguments from the Left of the party, for whom revolution was supposed to be the solution to national oppression. The difference of opinion led to splits in the party.

Among all the political movements, PSP was most consistent in its position on independence. Conservatives favoured a loyal approach to the foreign occupiers, while the National Democrats (right-wing nationalists) were in favour of Polish autonomy within the Russian Empire. These differences became evident during the 1905 revolution, when militia associated with the right-wing nationalists attacked socialists from the PSP and the revolutionary left-wing movement.

In 1904 the PSP created its own militia organisation, which was supposed to form the nucleus of an army of uprising, according to its supporters in the party management. On the day before the First World War broke out, Józef Piłsudski, then leader of the PSP, began to create military organisations with a wider political platform than a socialist one, to fight alongside the Austro-Hungarian empire.

In the first days of Poland's independence in 1918, the socialists took the political initiative by creating the Provisional People's Government of the Republic of Poland, with Ignacy Daszyński at its head and a progressive manifesto demanding political and social rights. The cabinet of the socialist Jędrzej Moraczewski – nominated by new head of state Józef Piłsudski – which followed afterwards, introduced democratic electoral law (including the right of women to vote), equal rights for ethnic and national minorities, an eight-hour working day, social insurance and institutions to protect jobs.

In the following years, due to the country's agricultural basis and thus the huge number of rural voters, PSP was unable to count on mass support, so it defended the country's

independence and parliamentary democracy as an opposition force. In 1920, the socialists were involved in the defence of the country against the Red Army. They protected democratic institutions from the right-wing nationalists and the political groupings focused around the former socialist Józef Piłsudski, who created an authoritarian political system in the 1920s. The wide influence of PSP on society continued through the trade unions and social organisations (for young people, education, women, housing, culture and sport).

Ukraine

The history of the Ukrainian Social-Democratic movement can be traced from the Ukrainian Social Democratic Party (1899) in the Austrian part of Ukrainian ethnic territories and the Ukrainian Social-Democratic Workers' Party (USDWP) in the Russian part. In their activities, both parties tried to combine social and national issues. This combination led to conflict with the neighboring Polish and – even more so – with Russian Marxists. Above all, this conflict manifested itself during the revolution of 1917, when, after the Bolshevik coup d'état, revolutionary Russia and revolutionary Ukraine went to war.

Even though the Ukrainian social democrats were never the largest party in the revolutionary Ukrainian government, they played a leading role. This reflected their longer political experience and higher level of sophistication compared with other leaders of the Ukrainian revolution. To a large extent, thanks to the Ukrainian Social Democrats the Ukrainian national government managed to make significant progress in mobilising the peasantry and securing rights for national minorities.

It is reasonable to assume that if revolutionary Ukraine had been left alone it would have constituted itself as a social democratic state. In the event in 1917–1920 the Ukrainian ethnic territories became the focus of several conflicts, which resulted in a kind of 'war of all against all'. Under such dire external and internal circumstances, the Ukrainian

revolution was defeated. Its defeat cannot be considered to have been complete, however. In particular, the USSR was created as a socialist federal state by Lenin and the Bolsheviks largely in response to the challenges of national movements in the borderlands, among which the Ukrainian revolution proved to be one of the strongest.

The Ukrainian Social Democrats had to pay a heavy price for their defeat. They disappeared as a party from the Ukrainian political scene and remain a 'great unknown' in Ukrainian historical memory. One can only hope that the current Ukrainian crisis can provoke the emergence of a new Ukrainian Social Democratic Party, which, in turn may restore public interest in the history of Ukrainian social democracy.

A szerzőről

Csunderlik Péter, PhD (1985), történész, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója, a Politikatörténeti Intézet tudományos munkatársa. 2016-ban megvédett doktori disszertációját a Galilei Kör történetéről írta, a munka Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták - A Galilei Kör (1908-1919) története címmel jelent meg 2017-ben. A 2018-ban kiadott Kérdések és válaszok 1918-1919-ről című kötet egyik szerzője.

Imprint

Friedrich-Ebert-Stiftung, office Budapest

Pf. 141 | H-1461 Budapest

Fővám tér 2-3

H-1056 Budapest

+36-1-461-60-11

+36-1-461-60-18

fesbp(at)fesbp.hu

Commercial use of all media published by the Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) is not permitted without the consent of the FES.

A Friedrich Ebert Stiftung (FES) által kiadott minden médiatermék kereskedelmi felhasználása csak a FES engedélyével megengedett.

A FES-ről

Az 1925-ben alapított FES a hagyományokban leggazdagabb német politikai alapítvány. Nevét Friedrich Ebert birodalmi elnökről kapta; az alapítvány a létrejöttét és megbízatását az ő politikai örökségének köszönheti. Pártközeli politikai alapítványként tevékenységünket a szociális demokrácia alapértékei mentén határozzuk meg, melyek a szabadság, igazságosság és a szolidaritás. Ez eszmeileg összeköt minket a szociáldemokráciával és a szabad szakszervezetekkel. Közhasznú szervezetként tevékenységünket önállóan és függetlenül folytatjuk. Erre törekszünk:

Szabad és szolidáris társadalom a politikai, gazdasági, szociális és kulturális részvétel egyenlő esélyeivel – származástól, nemtől vagy vallástól függetlenül; élő és erős demokrácia; fenntartható módon növekedő gazdaság, amely Megfelelő Munkát kínál mindenkinek; szociális állam, amely gondoskodó módon több képzést és jobb egészséget biztosít, de a szegénység ellen is fellép és az élet nagy kockázatai ellen biztonságot nyújt, egy olyan ország, amely Európában és az egész világon felelősséget vállal a békéért és a társadalmi haladásért.